

Germanizavimo įtaka Mažosios Lietuvos asmenvardžiams XVIII–XIX a.¹

Aušra Žemienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuvių kalbos katedra,
Saulėtekio al. 11, 10223 Vilnius, el. p. ausra.zemiene@vgtu.lt

Anotacija. Šiais intensyvios globalizacijos laikais „pasaulio piliečiai“ ieško savo etninės kilmės šaknų. Net jeigu pats asmuo jau nebemoka kalbėti savo protėvių kalba arba jis net nežino, kokios tautybės jo protėviai buvo ir kokia kalba kalbėjo, juo labiau, jeigu ta kalba jau apskritai nebevartojama, patikimų duomenų apie to asmens etninę kilmę, konkretaus arealo gyventojus (jų etninę struktūrą, kalbą, išsaugotą ar prarastą tautinį tapatumą) teikia tame areale tam tikru laikotarpiu funkcionavusių asmenvardžių, užrašytų vardyno šaltiniuose, tyrimas. Įvairūs to paties asmenvardžio grafiniai, fonetiniai ir struktūriniai variantai yra tų asmenvardžių funkcionavimo tam tikru laikotarpiu sąlygų (kalbinių ir nekalbinių) liudininkai. Tyrimu patvirtinta, kad Mažosios Lietuvos (Įsruties ir Ragainės apskričių) gyventojų asimiliacijai lemiamą vaidmenį turėjo dvikalbystės situacija. Nustatyta, kad tokia situacija tiriamame regione (Įsruties ir Ragainės apskrityse) vyravo net iki XIX a. pabaigos. Asmenvardžių variantų analizė liudija superstratinį vokiečių kalbos tarmių poveikį vietinių gyventojų ir substratinį lietuvių kalbos poveikį vokiečių asmenvardžiams. Asmenvardžių vokietinimo požymių buvo jau XVIII a., tačiau akivaizdžios šio proceso pasekmės išryškėjo tik XIX a. pabaigoje.

Esminiai žodžiai: *asmenvardis, dvikalbystė, germanizavimas, lietuvininkų asimiliacijos procesas, asmenvardžių variantai.*

¹ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. LIT-9-8). Autorė dėkoja už pagalbą Vilniaus Gedimino technikos universitetui.

Įvadas

Mažosios Lietuvos² (vok. *Klein Litauen, Preussisch-Litauen, Litauischer Kreis*) gyventojų, vadinamųjų lietuvininkų³, etnoso istorijoje yra susipynusios kelios kalbos ir kultūros. Iki XVI a. pradžios teritorinio bendrumo pagrindu susiformavusios etnokultūrinės grupės branduolį sudarė vietiniai baltai: skalviai, nadruviai, vėliau dalis sulietuvėjusių prūsų, vakariniai lietuviai ir kt. (MLE2, 2003, 761; Matulevičius, 1989, 7). Iki XVI a. vidurio skalviai ir nadruviai asimiliavosi⁴ (Kenkel, 1971, 318), o po 1709–1711 m. maro vietinių gyventojų gretas papildė daugiausia iš vokiečių aukštaičių (*Hochdeutsch*) ir žemaičių (*Niederdeutsch*) tarmių plotų atvykę vokiečiai, kurie maždaug nuo XIX a. vid. kartu su nutautėjusiais vietiniais gyventojais jau sudarė daugumą.

Dauguma tyrėjų pripažįsta, kad vietinių gyventojų asimiliacijai lemiamą vaidmenį turėjo dvikalbystė (Fenzlau, 1936, 5; Natau, 1937, 215; Zinkevičius, 1990, 229–230): pirmasis dvikalbystės etapas, susijęs su lietuvių kalbos įtaka, Mažosios Lietuvos regione vyko XV–XVI a., antrasis (lietuvių–vokiečių) tęsėsi iki XVIII a. ar net iki XIX a. pabaigos (Natau, 1937, 215).

Antrojo dvikalbystės etapo įtaką Mažosios Lietuvos vietinių gyventojų įvardijimo situacijai liudija ir istoriniai asmenvardžiai⁵. Išlikusiuose rašytiniuose XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos vardyno šaltiniuose (krikšto, santuokų, mirčių ir kt. knygose) užrašyti asmenvardžiai pasižymi ypač dideliu lyčių variavimu. Viena vertus, šis reiškinys sietinas su įvairiomis nekalbinėmis (teisinėmis, politinėmis ir kt.) sąlygomis, kuriomis tam tikru laikotarpiu asmenvardžiai funkcionavo (oficialaus statuso turėjimas ar neturėjimas, asmenvardžių fiksavimo dokumentuose būklė), kita vertus, kiekvienos asmenvardžio lyties lingvistinė analizė atskleidžia asmenvardžio genetinę kilmę ir leidžia tiksliau įvertinti tuo metu konkrečiame areale⁶ vyravusios kalbinės situacijos įtaką asmenvardžių funkcionavimui ir raidai.

Apie kalbų kontaktų (vokiečių ir kitų kalbų, ypač – slavų) įtakos tyrimo reikšmę onomastikoje yra daug rašę vokiečių mokslininkai E. Eichleris ir H. Waltheris, taip pat K. Hengstas, D. Stellmacheris, S. Wulfas ir kt. Dar XX a. viduryje E. Eichlerio ir H. Waltherio tyrimų rezultatai davė pradžią naujai onomastikos mokslo tyrimo kryp-

² Mažąją Lietuvą vadinama šiaurinė Rytų Prūsijos dalis nuo Nemuno iki Karaliaučiaus. Tai senovės baltų gyventos teritorijos: Skalva, Nadruva ir Semba (Žemija) (Grinaveckis, 1995, 486).

³ Lietuvių ir vokiečių mokslininkai polemizuoja, ar lietuvininkai yra šio krašto autochtonai. Vieni tyrėjai laiko juos kolonistais iš Didžiosios Lietuvos (Mortensen, 1927), o kiti, M. Töppeno ir A. Bezenbergerio teorijos šalininkai – autochtonais (Töppen, 1858, 21–23, 34; Bezenberger, 1882, 651).

⁴ *Asimiliacija* – procesas, kurio metu perimama dominuojančios kalbos kultūra ir kalba.

⁵ *Asmenvardis* – onimų rūšis, bet koks tikrinis vardas, kurį gali turėti žmogus (ar žmonių grupė), t. y. vardas, tėvavardis, pavardė, pravardė ir t. t. (Podofskaja, 1978, 30–31). *Istoriniais asmenvardžiais* laikytini iš istorinių dokumentų išrašyti asmenvardžiai; jie atspindi asmenų įvardijimo istorinę praeitį (Maciejauskienė, 1991, 13).

⁶ Apie asmenvardžių tyrimo modelį, kai yra taikoma „geografinė (arealinė), kultūrinė istorinė, chronologinė ir lingvistinė asmenvardžio kamieno charakteristika“ plačiau žr. J. Jurkėnas, 2006, 150–157.

čiai – vadinamajai „kontaktų onomastikai“ (vok. *Kontaktonomastik*), kitaip – „interferencinei onomastikai“ (vok. *Interferenz-Onomastik*). Leipcigo onomastikos mokyklos atstovų propaguojami pagrindiniai onimų tyrimo aspektai: *kalbinis* (fonologinė–grafe-minė, struktūrinė–morfologinė, leksinė–semantinė onimo analizė), *sociolingvistinis* (sąlygų, kuriomis funkcionavo onimas, įvertinimas, to paties onimo variantų nustatymas), *arealinis* (konkrečių onimo variantų paplitimo, t. y. lokalizacijos, tyrimas), taikytini tiriant daugiakalbystės (paprastai – dvikalbystės) sąlygomis funkcionuojančius ar funkcionavusius onimus. Pažymėtina, kad nors visi trys aspektai skirtingi, bet yra tiesiogiai vienas nuo kito priklausomi ir privalo būti taikomi visi kartu (Hengst, 2013, 224–225). Skiriami šie dviejų kalbų sistemų onimų integracijos proceso etapai: 1) „prieš įvykstant kalbų kontaktui“, vok. *Praekontaktphase*, kai vietiniai gyventojai ir atvykėliai aktyviai nebendruoja, todėl jų kalbos „nesimaišo“; 2) „kalbų kontakto“, vok. *Kontaktphase*, kai iš vietinės kalbos susiformavę ir joje funkcionavę onimai (substratas) skverbiasi į atvykėlių kalbą (integracijos proceso pradžia); 3) „įvykus kalbų kontaktui“, vok. *Postkontaktphase*, kai praradus kontaktus su vietine kalba, toliau minėti onimai funkcionuoja svetimės kalbos sistemoje (Hengst, 2013, 228–229).

Šiame straipsnyje publikuojamo tyrimo **objektas** – intensyviausiai kolonizuotų Įsruties ir Ragainės apskričių asmenvardžiai, užrašyti XVIII–XIX a. rankraštinėse bažnytinėse knygose.

Tikslas – įvertinti XVIII a. didžiosios vokiečių kolonizacijos, germanizavimo ir su šiais procesais susijusios dvikalbystės (lietuvių ir vokiečių) įtaką XVIII–XIX a. funkcionavusiems Mažosios Lietuvos asmenvardžiams.

Uždaviniai:

1. Ištirti kontekstą, t. y. kalbines ir nekalbines sąlygas, kuriomis XVIII–XIX a. funkcionavo Įsruties ir Ragainės apskričių gyventojų asmenvardžiai.
2. Įvertinti XVIII–XIX a. tiriamame regione funkcionavusių asmenvardžių (vardų ir pavardžių) lyčių įvairavimo priežastis.

Tyrimo metodai ir būdai: arealinis tyrimas, diachroninis lyginamasis tyrimas, statistinė analizė.

Nekalbinės ir kalbinės asmenvardžių funkcionavimo sąlygos XVIII–XIX a. Įsruties ir Ragainės apskrityse

Antrojo dvikalbystės (lietuvių–vokiečių) etapo situaciją nulėmė Mažojoje Lietuvoje po maro prasidėjusi didžioji vokiečių kolonizacija⁷, kuriai vadovavo Prūsijos karalystės Vyriausybė. Skiriami trys XVIII a. Mažosios Lietuvos kolonizacijos laikotarpiai:

⁷ Pirmoji kolonizacija („šatulinė“) nulėmė vietinių gyventojų (skalvių ir nadruvių) sulietuvėjimą ir lietuvininkų etninės grupės (vok. *Preusche Litauer* arba *preußische Litauer*, rus. литовники arba прусские литовцы) susidarymą (žr. Kenkel, 1971, 318).

1) 1710–1721 m. kolonistų atsikėlimo pradžia ir sąlygų masinei kolonizacijai parengimas; 2) 1722–1736 m. masinė kolonizacija; 3) 1736–1756 m. didžiosios kolonizacijos programos užbaigimas. Vertindami laikotarpį iki didžiojo maro ir didžiosios vokiečių kolonizacijos tyrėjai pripažįsta, kad Lietuvos provincijoje⁸ iki XVIII a. pradžios gyveno beveik vieni lietuviai (Matulevičius, 1989, 49), tačiau po didžiosios vokiečių kolonizacijos jų gerokai sumažėjo. Tyrimais nustatyta, kad 1710 m. prasidėjusi didžioji vokiečių kolonizacija intensyviausiai buvo vykdoma labiausiai nuo maro ištuštėjusioje pietinėje Lietuvos provincijos dalyje, būtent Įsruties apskrityje (Matulevičius, 1989, 61). 1734 m., besibaigiant antrajam „masiniam“ didžiosios kolonizacijos (1722–1736 m.) laikotarpiui, kai į Mažąją Lietuvą atvyko minios kolonistų zalcburgiečių, daugiausia jų apsigyveno Įsruties (net 7742 iš 10135) ir Ragainės (2038), kur kas mažiau Tilžės (479) ir Klaipėdos (tik 176) apskrityse (žr. Matulevičius, 1989, 149). Kolonistų ir vietinių gyventojų kiekio santykis pasibaigus didžiajai kolonizacijai irgi buvo akivaizdžiai pakitęs. Pavyzdžiui, Įsruties apskrityje lietuviai, iki XVIII a. pradžios sudarę per 90 proc. gyventojų, po didžiosios vokiečių kolonizacijos tesudarė iki 65–70 proc. (MLE 1, 2000, 596). Taigi po didžiosios vokiečių kolonizacijos susidaręs naujas lietuvininkų ir vokiečių etninių grupių kiekio santykis Mažosios Lietuvos regione buvo pagrindinis veiksnys, nulėmęs sąlygas dvikalbystei įsivyrauti.

Įvairiuose lingvistiniuose ir istoriniuose šaltiniuose pateikti duomenys apie XVIII–XIX a. Lietuvos provincijos gyventojų etninę priklausomybę rodo, kad lietuvininkų gretas apie 1709 m. papildė šveicarai, nasauiečiai ir pfalciečiai, o po dviejų dešimtmečių – zalcburgiečiai. Pažymėtina, kad po maro, jau nuo 1711 m. pabaigos, į tuščias sodybas iš pradžių kėlėsi vietiniai lietuvininkai iš kaimyninių ūkių ir žemaičiai iš Didžiosios Lietuvos, tačiau Prūsijos karalystės Vyriausybė 1719 m. lapkričio 23 d. generaliniu patentu uždraudė į Lietuvos provinciją keltis žemaičiams (apskritai LDK gyventojams), lenkams, žydams ir čigonams (Matulevičius, 1989, 57, 65).

Kolonizuojant Mažosios Lietuvos regioną, buvo vykdoma vokietinimo politika. Iš pradžių (iki XIX a. pr.) vokietinimo politika nebuvo aktyvi: socialinės-ekonominės nelygybės keliu stengtasi, kad lietuvininkai vokiečių savaime. Tokia palanki lietuvininkams situacija buvo todėl, kad XVIII a. lietuvininkų vokietinimu rūpinosi tik vietinė Mažosios Lietuvos administracija. Kai XIX a. pradžioje vokietinimo politika perėjo į centrinės valdžios rankas, kilo rimta grėsmė lietuvybei (Šapoka, 1989, 616–617; Zinkevičius, 1990, 301–302). 1865, 1872 ir 1873 m. švietimo ministro įsakymais lietuvių kalba buvo intensyviai gujama iš mokyklų. Padaugėjo mišrių mokyklų. Vokietinimo

⁸ Lietuvos provincija – Prūsijos kunigaikštystės (vėliau karalystės) teritorinio vieneto Lietuvos departamento (1736–1818) pagrindinė dalis (MLE 2, 2003, 637). Lietuvių ir vokiečių tyrėjų (žr. Matulevičius, 1989, 6; Natau, 1937, 189; Razmukaitė, 1995, 537; Zinkevičius, 1995, 478) ji laikoma pačia lietuviškiausia Mažosios Lietuvos (arba *Prūsų Lietuvos*) dalimi, nes XVIII a. šioje teritorijoje gyveno dauguma Prūsijos lietuvių. Lietuvos provincijai buvo priskirtos Klaipėdos (vok. *Memel*), Tilžės (vok. *Tilse, Tilsit*), Įsruties (vok. *Insterburg*) ir Ragainės (vok. *Raganit, Ragnit*) apskritys. Didžioji Lietuvos provincijos teritorijos dalis – anksčiau daugiausia skalvių ir nadržuvių gyventos istorinės žemės.

politika buvo vykdoma ir per bažnyčią. Į lietuvininkų kraštą buvo siunčiami kunigai iš tikrų germaniškų kraštų, todėl jie Dievo žodį sugebėjo skelbti tik menkai suprantamu žargonu. Be to, lietuviškos pamaldos vykdavo nepatogiu laiku ir ne taip iškilmingai kaip vokiškos. Taigi jaunimas mieliau ėmė lankyti vokiškas pamaldas. Tas pats lietuvininkų ir vokiečių tikėjimas buvo ypač svarbus lietuvininkų asimiliacijos veiksnyms. Lietuvių kalbos nykimo procesui buvo svarbūs ir ekonominiai bei politiniai veiksniai, pavyzdžiui, mišrių šeimų kūrimas, vokiečių kultūros perėmimas ir stiprėjantis noras jaustis vokiečiu, siekiant susilyginti su po baudžios panaikinimo proteguojamu vokiečių kolonistų sluoksniu, taip pat centrinės valdžios reformos, dėl kurių 1876 m. buvo įteisinta valstybinė vokiečių kalba (Kenkel, 1971, 319; Natau, 1937, 190, 218; Ziesemer, 1924, 118).

Pažymėtina, kad nors dvikalbystė turėjo lemiamą vaidmenį lietuvininkų asimiliacijos procesui (Natau, 1937, 215), dėl iš pradžių pasyviai vykdomos vokietinimo politikos maždaug iki XIX a. vid. lietuvininkų asimiliacijos procesas buvo palyginti menkas (Zinkevičius, 1990, 229–230). Atvirkščiai – tai buvo lietuvių kalbos Mažojoje Lietuvoje klestėjimo laikotarpis. Kadangi iki XIX a. vidurio kolonistai kalbėjo keliomis tarmėmis, vientisa lietuvių kalba (vakarų aukštaičių) galėjo priešintis vokiečių kalbos plėtrai (MLE 2, 2003, 774). Lemiamą vaidmenį asimiliacijos proceso spartėjimui turėjo vokiečių kalbos tarmių mišinys. Per didžiąją kolonizaciją atsikėlę kolonistai buvo iš vokiečių aukštaičių tarminio arealo *Hochdeutsch*, tačiau iki XIX a. antrosios pusės jie buvo nustelbti iki šiol buitiniu keliu iš Karaliaučiaus apylinkių paplitusios vokiečių žemaičių tarmės *Niederdeutsch* (kitaip – *Plattdeutsch*). Vokiečių dialektų mišimo rezultatas – apie XIX a. vid. įsigalėjusi bendra tarmė *Niederpreußisch*, nukonkuravusi vokiečių aukštaičių tarmę *Hochdeutsch*, kuri plito per bažnyčią, mokyklą ir valdymą. Taigi vokiečių kalbai tapus vienalytei, lietuvių kalba nyko, o svarbiausia, kad ji buvo išstumta iš viešojo gyvenimo sričių (Kenkel, 1971, 319; Natau, 1937, 190, 218; MLE 2, 2003, 774; Ziesemer, 1924, 118).

Centralizuota vokietinimo politika, vykdoma reformuojant mokyklas ir bažnyčias, vokiečių tautybės žmonių, jų kalbos ir kultūros protegavimas politinėmis ir ekonominėmis priemonėmis, vokiečių tarmių susiliejimas – tai pagrindiniai veiksniai, lėmę didžiosios dalies lietuvininkų asimiliavimąsi (suvokietėjimą). Antra vertus, dvikalbystės etapas tęsėsi dar XIX a. pabaigoje. Istorikų tyrimais patvirtinta, kad net intensyviausiai kolonizuotos Įsruities apskrities Didlaukių parapijoje pamaldos lietuvių kalba laikytos dar ir 1890 m., nors 1898 m. jau tik 30 proc. šios parapijos gyventojų (iš 246) buvo lietuviai (MLE 1, 2000, 289).

O kokia gi buvo iki XVI a. pradžios susiformavusios lietuvininkų etninės grupės vartota kalba? Z. Zinkevičiaus nuomone, lietuvininkų, gyvenusių buvusiose Skalvos ir Nadruvos teritorijose, nuo XVI a. antrosios pusės vartotoje kalboje prūsų kalbos substrato elementų jau buvo likę mažai: o ir uo (iš baltų *ā ir *ō) mišinys, trumpųjų u ir i paplatėjimas (galimas ir Kuršių substratas), o šiaurinėje dalyje prie pat Kuršių

marių net virtimas *o*, *e* (Zinkevičius, 1995, 482; 2006, 187). Visame Rytų Prūsijos plote, išskyrus šiaurės vakarų kampą palei Kuršių marias beveik iki linijos Labguvā–Kaukėnai, kur žmonės kalbėjo žemaitiškai, buvo vartojama vakarų aukštaičių tarmė, artima Didžiosios Lietuvos pietiniams vakarų aukštaičiams (Fenzlau, 1936, 7; Zinkevičius, 1995, 482). Prūsijos vakarų aukštaičius sudarė dvi ryškesnės patarmės: šiaurinė (*striukių*) ir pietinė (*baltsermėgių*). Abiejų patarmių skiriamoji riba ėjo maždaug per vietas: Vėluva, Įsrutis, Nybudžiaĩ, Katniavà, Širvintà. Striukiai pasižymėjo trumpųjų balsių išmetimu ir ilgųjų redukcija nekirčiuotose galūnėse, o baltsermėgiai išlaikė sveiką senovinį galūnių vokalizmą (Zinkevičius, 2006, 187). Pagal A. Salio tarmių klasifikaciją striukiai, kaip ir Didžiosios Lietuvos šiauliečiai, priklausė vadinamiesiems *vakariečiams žemiečiams*. Šiai patarimei susidaryti lemiamą įtaką turėjo pralietuviškų galūnių **ā* ir **ē* sutrumpėjimas, t. y. galūnės *-ė*, *-ės* ir *-o*, *-os* atliepia trumpi platūs arba atviri *æ* / *ē*, *-æs* / *ēs* ir *-a*, *-as* (Salys, 1946, 38, 40). A. Salys *vakariečius žemiečius* laikė „senosios Žemaičių kunigaikštijos rytų kampo išeiviais“ (Salys, 1946, 53). Panašiai teigia ir Z. Zinkevičius: „Linkstama manyti, kad po kryžiuočių kovų į striukių patarmės plotą daugiausia atsikėlė žmonės iš dabartinių žemaičių ir artimesnių vakarų aukštaičių teritorijos, kurios kalbai jau tada dėl greičiausiai kuršių substrato įtakos buvo būdinga nekirčiuotų galūnių redukcija. Į baltsermėgių plotą daugiausia atsikėlė naujakurių iš šiaurės rytų pusės, t. y. iš tarmių, kurios neturėjo galūnių redukcijos“ (Zinkevičius, 2006, 187).

Kadangi Ragainės apskrities striukiai gyveno toliau nuo žemaičių, jiems, skirtingai nuo Tilžės apskrities striukių, yra nebūdingas *o*, *e* dvibalsinimas, t. y. sutapatinimas su senaisiais *uo* ir *ie*. Pagal šį rodiklį skiriami *ragainėnų* ir *tilžėnų* dialektai (Grinaveckis, 1995, 492; Zinkevičius, 1995, 483–484; 2006, 187). Vokiečių lituanistas W. Fenzlau teigia, kad pats Ragainės miestas nepriklausė ragainėnų plotui, nes Ragainės teritorijoje į pietus nuo Nemuno, išskyrus kaimus, kurie anksčiau priklausė Vilkyškių bažnyčiai, buvo kalbama *užnemunėniškai*. Šis A. Bezenbergerio pavadintas *Ragainės lietuvių* dialektas (vok. *Ragniter Litauisch*, *Ragniter Dialekt*) pasižymi tvirtapradžių dvibalsių *ai*, *au*, *ei* monoftongizavimu, t. y. sutapatinimu su ilgaisiais balsiais *a* ir *e* (Fenzlau, 1936, 7; Grinaveckis, 1995, 484). Tvirtapradžių dvibalsių *áu*, *ėu*, *ėi* vienbalsinimas, t. y. vertimas ilgaisiais balsiais *á*, *é*, būdingas daugeliui striukių, išskyrus šiaurinę dalį arčiau Nemuno, t. y. maždaug iki linijos Labguvā–Gāstos–Žiliaĩ–Trapėnai. Dar didesniame plote buvo vienbalsinamas dvibalsis *ái* priesagoje *-aitis* (tariama *-átis*). Ši ypatybė fiksuojama nuo XVIII a. (Fenzlau, 1936, 7; Grinaveckis, 1995, 484; Zinkevičius, 1995, 484; 2006, 187).

Didžioji dalis Įsruties apskrities lietuvininkų, gyvenusių buvusioje Nadruvos teritorijoje, kalbėjo vakarų aukštaičių tarmės *pietine (baltsermėgių)* patarme. A. Salys baltsermėgius laikė *vakariečiais pietiečiais* (Salys, 1946, 51), o Didlaukių parapijos tarmę – pereigine: „Didlaukio parapijos tarmė yra pereiginė tarp striukių ir baltsermėgių, nes sakoma mišriai, „matome nevisuotinį dvibalsių išvirtimą“ (Salys, 1946, 45).

Taigi jau nuo XVIII a. pradžios tiriamame regione dėl kolonizacijos ir su ja susijusių germanizavimo procesų susidarė palankios sąlygos dvikalbystei (lietuvių ir vokiečių). Dvikalbystės sąlygomis vyksta kalbų integracijos procesai: vietinės kalbos substrato elementų gali rasti atvykėlių kalboje ir atvirkščiai – atneštinė kalba turi įtakos krašto autochtonų kalbai. Viena vertus, kuo ilgiau dvikalbystės situacija tęsiasi, tuo stipriau juntami kalbų integracijos padariniai. Antra vertus, jeigu dvikalbystės situacijos metu, proteguojant vieną iš kalbų, sudaromos skirtingos sąlygos natūraliems kalbų raidos procesams vykti, kitai kalbai iškyla reali išnykimo grėsmė. Kadangi Mažojoje Lietuvoje dėl XIX a. pradžioje pradėtos centralizuotos vokietinimo politikos buvo sudarytos ypač nepalankios sąlygos lietuvybei išlikti, darytina prielaida, kad šie procesai ir jų padariniai turėtų būti matomi ir to laikotarpio Mažosios Lietuvos vardyno šaltiniuose.

Tiriamų šaltinių ir medžiagos apibūdinimas

Didžioji dalis Mažosios Lietuvos vardyno šaltinių dėl Antrojo pasaulinio karo įvykių buvo išvežti į Vokietijos archyvus⁹. Lietuvos mokslininkams šie šaltiniai tapo lengviau pasiekiami tik atkūrus Nepriklausomybę. Vis dėlto ligi šiol paskelbti Mažosios Lietuvos vardyno (vietovardžių ir asmenvardžių) tyrimai (Blažienė, 2002, 15–21; 2005; 2010, 17–27; 2011, 31–39 ir kt.; Deltuvienė, 2000, 219–229; 2006 ir kt.; Ivoška, 2015, 130; Kiseliūnaitė, 2005, 137–149; 2015, 134 ir kt.; Urbonavičiūtė, 2011, 28–53) daugiau grindžiami Ordino ir Rytprusių foliantų, saugomų Berlyne, Slaptajame valstybiniame archyve (vok. *Preussischer Kulturbesitz*), empirine medžiaga. Patikimiausia vardyno medžiaga visgi randama rankraštiniuose šaltiniuose (Blažienė, 2010, 18), o tokių (bažnytinės krikšto, santuokų, mirčių registravimo ir kt. knygos) daugiausia saugoma kitame Berlyno archyve – Centriniam evangelikų archyve (vok. *Evangelisches Zentralarchiv*, toliau – EZA). Minėto archyvo šaltiniuose esančių duomenų pagrindu išsamiau tirtos tik XVIII–XIX a. Ragainės apskrities lietuvininkų pavardės (Žemienė, 2002).

Šiam straipsniui Įsruties apskrities antroponiminė medžiaga rinkta iš šių EZA šaltinių¹⁰: Didlaukių bažnyčios mirčių registrų *Continuation des Todten Registers Berg der Didlackſchen Kirchen 1721–1766 (I)* ir *Verzeichniſs der Begraben 1881–12.11.1898 (I2)*, Didlaukių bažnyčios krikšto registravimo knygos 1891–1921 (*I3*).

Ragainės apskrities šaltiniai¹¹: Ragainės bažnyčios 1769–1822 m. santuokų registracijos *Verzeichniſs der getrauten Paare im Litauiſhen KirchſpielRagnit (R)*, Ragainės bažnyčios lietuvių krikšto, santuokų ir konfirmacijos *Kirchenbuch der Lit. Gemeinde Ragnit/Taufen 1757–1767Trauungen 1757–1769 (R1)*, Ragainės bažnyčių inspekcijos 1769–1864 m. specialiųjų aktų su konfirmantų lentelėmis *Acta specialia der Kirchen*

⁹ Apie Mažosios Lietuvos vardyno šaltinius Vokietijos archyvuose žr. Drotvinas, 1997, 81–87.

¹⁰ Šaltinių identifikavimo žymenys archyve: *I* – EZA 3404, *I2* – EZA 3409, *I3* – EZA 3405.

¹¹ Šaltinių identifikavimo žymenys archyve: *R* – EZA 3604, *R1* – EZA 3593.

Inspektion Ragnit. Confirmanden Tabellen/1769.V.26–1864.VIII.14 (R2) knygos, Kraupiškio parapijos 1855–1860 m. lietuvių santuokų registracijos sąsiuvinis *Proclamationen. Littauer (R3)* ir Kraupiškio parapijos 1818–1839 m. konfirmacijos knygos *Acta zur Registratur der Kirche Kraupischken/1818.VI.8–1839.VIII.28 (R4)*. Pirmosios dvi bažnytinės knygos (šaltiniai *R* ir *R1*) saugomos EZA, kiti trys šaltiniai (*R2, R3, R4*) – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus fonduose.

Asmenų įvardijimo situacija

Atlikus visų tiriamuose šaltiniuose registruotų asmenų įvardijimo atvejų struktūros analizę nustatyta, kad jau tiriamojo laikotarpio pradžioje, t. y. XVIII a. pradžioje, vyravo dvinariai įrašai (Ragainės apskrities šaltiniuose 98 proc. visų įrašų, Įsruties – 90 proc.). Pasitaikę vienanario įvardijimo atvejai yra nulemti nekalbinių aplinkybių: šaltinio tipo, raštininko individualaus sprendimo rašyti tik pirmąjį asmenvardį, duomenų pateikimo tvarkos įraše ir pan. Pavyzdžiui, registruojant kūdikių mirtis 1721–1766 m. *Didlaukių bažnyčios mirčių registravimo knygoje* (Įsruties apskritis) pateikiami tik kūdikių vardai, bet jų tėvai visada įrašyti dviem asmenvardžiais. Lyginant minėtoje knygoje pateikiamus tėvo ir sūnaus dvinarius įvardijimus, pastebėta, kad nors vyrauja įrašai, kuriuose tėvo ir sūnaus antrieji įvardijimo nariai sutampa, pvz.: sūnus *Mikkelis Meirutaitis* (1721 m. įrašas, 1 lapas) / tėvas *Jako Meirutaitczio* (kilm.); sūnus *Mikkelis Lakkaβuhns* (1726 m. įrašas, 4 lapas) / tėvas *Mikkēlēs Lakkaβuhno* (kilm.), net ir tuose pačiuose šaltinio lapuose esama ir kitokių įrašų – juose priesagą turi tik sūnaus antrasis įvardijimo narys, pvz.: sūnus *Willus Baltruhns* (1721 m. įrašas, 1 lapas) / tėvas *Križo Baltraus* (kilmininko forma), *Mertžcius Žemgullytis* (1721 m. įrašas, 1 lapas) / *Dotčziaus Žemgullo* (kilm.), *Mikkelis Peñingatis* (1721 m. įrašas, 1 lapas) / *Nikkelio Peñingiaus* (kilm.), *Selmas Schawolytis* (1724 m. įrašas, 2 lapas) / *Pricžkaus Schawolōs* (kilm.), *Geinrich Baltruwaitis* (1725 m. įrašas, 3 lapas) / *Križas Baltruš*, *Kriftups Schumskuhns* (1725 m. įrašas, 3 lapas) / *Mikkelio Schumskaus* (kilm.), *Jurgis Wežytis* (1725 m. įrašas, 3 lapas) / *Kriftuppo Wežio* (kilm.), *Antfas Caβēruks* (1728 m. įrašas, 5 lapas) / *Antfo Caβēraus* (kilm.). Be to, atlikus išsamesnę tos pačios šeimos asmenų ir net to paties asmens įvardijimo atvejų skirtingose šaltinio vietose analizę, išryškėja asmenvardžių lyčių varijavimas, asmenvardžių darybos bei priesagų vartosenos nenuoseklumas. Pavyzdžiui, net tas pats asmuo (tėvas) skirtingu laikotarpiu darytuose įrašuose užrašytas skirtingai: *Križas Baltrus* (1725 m. įrašas, 3 lapas), *Kriftups Baltruwaitis* (1745 m. įrašas, 19 lapas), o jo mirusių sūnų antrieji įvardijimo nariai irgi turi skirtingas priesagas: *Willus Baltruhns* (1721 m. įrašas, 1 lapas), *Geinrich Baltruwaitis* (1725 m. įrašas, 3 lapas). Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad antrasis tėvo įvardijimo narys visgi jau yra paveldimas vaiko, vadinasi, antrieji asmenvardžiai jau vartojami kaip pavardės. Antra vertus, vertinant šaltinyje pasitaikiusius atvejus, kai sūnaus antrasis asmenvardis nuo tėvo skiriasi tik patroniminės reikšmės priesaga, darytina prielaida, kad taip galėjo būti

vartojamos tose pačiose vietose gyvenusių tėvo ir sūnaus, kaip nevienodo amžiaus bei skirtingų kartų asmenų, pavardės¹². Įvairūs fonetikos ir darybos nenuoseklumo atvejai liudija, kad XVIII a. pradžioje paveldima tapusi pavardė Mažojoje Lietuvoje dar nebuvo įgijusi teisinio statuso. Kadangi nebuvo reikalaujama asmenvardžių lyčių pastovumo, dokumentus rašę asmenys net ir to paties žmogaus asmenvardžius užrašydavo įvairiai. Pažymėtina, kad tiriamuose Ragainės apskrityje XVIII a. šaltiniuose pateiktuose įrašuose tėvo ir sūnaus antrieji dvinario įvardijimo nariai visais atvejais yra vienodi, taigi antrasis dvinario įvardijimo narys jau turi pavardės statusą (Žemienė, 2002, 8). Atsižvelgiant į šią aplinkybę aptartas aplinkybes darytina išvada, kad XVIII a. Mažojoje Lietuvoje jau buvo nusistovėjęs dvinaris asmenų įvardijimas vardu ir pavarde.

Populiariausi lietuvininkų vardai

Vyrų vardai. Atlikus vieno Įsruties apskrityje šaltinio 1721–1766 m. *Didlaukių bažnyčios mirčių registravimo knygos (I)* išsamią įrašų analizę nustatyta, kad tiriamame areale kaip pirmieji dvinario asmenų įvardijimo nariai XVIII a. pirmoje pusėje dar funkcionavo ir genetiškai savos (lietuviškos ar kitokios baltiškos) kilmės vardai (41 iš 686 visų vyrų vardų, t. y. apie 6 proc.). Iš jų populiariausi – senųjų dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų vediniai, pvz.: *Albas* 33¹³ (plg. *Al-butas*¹⁴), *Jercžus*, *Jercžus3* (plg. *Gir-tautas*¹⁵, *Gér-tautas*), *Milkus* (plg. *Mil-kantas*). Tiriamuoju laikotarpiu kaip pirmieji asmenų įvardijimo nariai taip pat vartoti senieji dvikamieniai, pvz., *Mantwits*, ir vienkamieniai vardai, pvz.: *Balcys*, *Plowe*¹⁶. Nustatyta, kad Ragainės apskrityje genetiškai savos kilmės vardai funkcionavo dar ir XIX a. pradžioje. Šaltinyje (*R*) jų buvo apie 5 proc. (60 iš 1171). Kaip ir Įsruties apskrityje, populiariausi senųjų dvikamienių asmenvardžių trumpiniai, pvz.: *Aβmys* 29 (plg. *Āš-mantas*, *Āš-manas*), *Milkus* 30 (plg. *Mil-kantas*, *Mil-kintas*).

Vis dėlto didžioji dalis (Įsruties aps. apie 94 proc., Ragainės aps. apie 95 proc.) tiriamuose šaltiniuose užrašytų dvinario asmenų įvardijimo pirmųjų narių – krikščioniški vardai, jų įvairios lytys (ypač dažni jų trumpiniai ir iš jų sudaryti priesagų vediniai). Iš populiariausių Įsruties ir Ragainės apskrityse krikščioniškų vyrų vardų ir jų lyčių lyginamosios analizės (žr. 1 lentelę) matyti, kad XVIII–XIX a. skirtinguose Mažosios Lietuvos

¹² Plg. dar Maciejauskienė, 1991, 89.

¹³ Skaičius rodo asmenvardžio įrašymo šaltinyje atvejų kiekį.

¹⁴ Vardo *Albas* kilmė gali būti vertinama nevienareikšmiškai: gali būti vertinamas ne tik kaip dvikamienio asmenvardžio (plg. *Al-butas*), bet ir kaip krikščioniško vardo (plg. germ. *Albertas* ir lot. *Albinas*) trumpinys. Pagrindinis motyvas laikyti šį vardą senuoju veldiniu yra tas, kad abu jo dėmenys paliudyti ir kitų baltų kalbų, „jose eina atskirais dvikamienių antroponimų komponentais“ (plg. Zinkevičius, 2008, 71).

¹⁵ Vardų *Jercžus*, *Jercžus* sąsaja su *Gir-tautas*, *Gér-tautas* tikėtinas dėl Mažojoje Lietuvoje būdingo fonetinio reiškinio – garsų lie. *ge-*, *gi-* ir vok. *je-*, *ji-* pakaitos, tačiau labiau tikėtinas ryšys su *gir-* dėl didelėje tiriamo ploto dalyje būdingo trumpojo *i* platinimo.

¹⁶ Plg. pr. *Plowo*, *Plowe*, **Plowenne* (Trautmann, 1925, 77).

arealuose buvo populiarūs iš esmės tie patys krikščioniški vardai. Mažosios Lietuvos krikščioniškame vyrų XVIII–XIX a. vadyne buvo populiariausi graikiškos, retesni – hebrajiškos kilmės vardai, o lotyniškos ir germaniškos kilmės vardų pasitaikė mažiau.

1 lentelė. Populiariausių krikščioniškų vyrų vardų lyginamoji analizė

Įsiruties apskrities vardai		Kiekis, proc.	Ragainės apskrities vardai		Kiekis, proc.
Mýkolas (< hebr. <i>Mikā'el</i>) per vok. <i>Michel</i>)	<i>Michael 3, Mikelis, Mikkele, Mikkèle 2, Mikkelis 79, Mikkėlis, Mikks 12, Miks 2, Mikuelis;</i>	14,9 ¹⁸	Jōnas	<i>Anfas 75, Annusfis, Anusfis 30, Enfys 29, Enfelis, Enfkys 12, Johan 2, Johann 6, Jons 70, Jonizas, Jonczys, Onusfas;</i>	19,5 ¹⁹
Jōnas (< hebr. <i>Jōhānān</i>) dažniausiai per vok. <i>Hans, Ensel</i>	<i>Anfas 2, Antsas 24, Antfas 17, Antzas, Enskys 4, Enfullis, Enzullis 2, Ganß 5, Hans 7, Hanfas, Johann 6, Johnas, Johns 6, Jons 6, Jōns;</i>	12,4	Krìstupas	<i>Christoph 4, Kristups 143, Kristup, Xftups;</i>	12,7
Krìstupas (< sulot. gr. <i>Christophoros</i>) – lie. trumpinys, kuris greičiausiai per lenk. (plg. Zinkevičius, 2008, 411)	<i>Christoph 4, Kristups 143, Kristup, Xftups;</i>	12,4	Jūrgis	<i>George 2, Jurge 34, Jurgis 95;</i>	11,2
Jūrgis (< sulot. gr. <i>Georgius</i>). Kadangi tai vienas iš seniausių krikštavardžių, matyt, paveldėtas iš pr. Jurge , o vėlesni atvejai per vok. Jūrge	<i>George 2, Jurge 34, Jurgis 95;</i>	11,2	Mikalōjus (< sulot. gr. <i>Nicolaus</i>) per vok. <i>Nickel</i>	<i>Nikelis 33, Nikkelis 32, Nikel, Nikkel 22;</i>	7,6
Martýnas (< lot. <i>Martinus</i> , kuris iš <i>Martius</i>) per vok. Mertins, Märtins, Mārthiens	<i>Martin, Mercius 8, Mercžus 4, Mercžius 5, Mercžus 37, Mercžuf, Mercžus, Mercčžius 4, Mertins 5, Meržius 2;</i>	9,9	Abraōmas (< hebr. <i>Abrāhām</i>)	<i>Abroms, Abrys 48, Obroms 11, Obrom;</i>	5,2
Jokūbas (< hebr. <i>Ja'aqōbh</i>) per lenk. <i>Jakób</i> (plg. Zinkevičius, 2008, 362)	<i>Jacks, Jacob 6, Jocubs 2, Jokubas, Jokubs 9, Kubbas²⁰ 24;</i>	6,3	Martýnas	<i>Martins, Mercžus 19, Mertins 28, Mertin 5;</i>	4,5

¹⁷ Iš viso tiriamame Įsiruties apskrities šaltinyje – 686 vyrų vardai, įskaitant visus variantus (grafinius, struktūrinius ir kt.).

¹⁸ Iš viso tiriamame Ragainės apskrities šaltinyje – 1171 vyrų vardas, įskaitant visus variantus (grafinius, struktūrinius ir kt.).

Išrutes apskrities vardai		Kiekis, proc.	Ragainės apskrities vardai		Kiekis, proc.
Frīdrichas (< vok. <i>Friedrich</i>); vok. trumpiniai <i>Friede</i> , <i>Fritz</i>	<i>Fricžus, Friedrich 2, Fritczus, Fritzus 3, Frydas 3, Pricžkus 14, Pricžkuf, Pricžus, Pritčžkus 5, Pritčžus;</i>	4,7	Jokūbas	<i>Jacob, Jaks 4, Jokubs 32, Kubbas 3;</i>	3,6
Andriėjus, Añdrius (< sulot. gr. <i>Andreas</i>), dažniausiai per vok. <i>Handrik, Endrichs</i>	<i>Andrus, Endreas 2, Endrikkis, Endrisfas 3, Endriffas 2, Endrius 14, Hindrikkis;</i>	3,5	Andriėjus, Añdrius	<i>Endrikis 28, Endrus 5;</i>	2,8
Kristijōnas (< sulot. gr. <i>Christianus, Christinus</i>) per vok. <i>Christian, Christ</i>	<i>Krifčžius, Kriftions 13, Kriftiōns, Kriftions;</i>	2,3	Frīdrichas	<i>Briddekis 6, Bridzus 12, Friedrich 2, Fricžus 4, Pricžkus 7, Pricžus 2;</i>	2,8
Pētras (< sulot. gr. <i>Petrus</i>) per vok. <i>Peter</i>	<i>Peter 7, Peteris 2, Pēteris 5, Petras.</i>	2,2	Mýkolas	<i>Michael, Michel, Mikelis 10, Mikkelis 6, Mikkel 5, Mikel, Mikkas, Miks 3.</i>	2,6

Nors vyrų vardų įvairovė buvo gana menka, tačiau funkcionavo įvairios jų lytys. Išsami krikščioniškų vardų lyčių analizė leidžia daryti išvadą, kad populiariausios – per vokiečių kalbą atėjusios lytys, pvz.: *Anfas* (*Antsas, Antfas* ir pan.), *Mikkelis* (*Mikelis, Mikėle, Mikkėlis*), *Nikelis* (*Nikel, Nikkelis, Nikkel*), *Mertins, Peteris* (*Peter, Pēteris*). Populiarūs buvo ir iš vokiečių kalbos kilę vardai, tačiau funkcionavo sulietuvintos jų lytys, t. y. pakeisti lietuvių kalbai nebūdingi garsai (vok. *f* – lie. *p*), pridėtos lietuviškos galūnės ir priesagos, pvz.: *Pricžkus* (*Pricžkus, Pricžkus, Pricžkuf, Pritčžkus, Pritčžus, Pricžus*). Iš kitų kalbų per vokiečių kalbą atėję vardai irgi būdavo adaptuojami, pvz.: *Anfas, Endrikis* (numetamas garsas *h* žodžio pradžioje), *Mercžus, Krifčžius, Pēteris* (pridedama lietuviška galūnė).

Moterų vardai. Moterų vardyne XVIII a. savo kilmės vardai iš oficialiosios var-tosenos jau išstumti krikščioniškos kilmės vardų, vis dėlto moterų vardų vaizdas dar skurdesnis negu vyrų – tą patį vardą turėjo maždaug kas penkta moteris (100 atvejų iš 500). Pavyzdžiui, 1721–1766 m. *Didlaukių bažnyčios mirčių registravimo knygoje* net 19,6 proc. (122 iš 624) užregistruotų moterų vardas *Maria*. Iš populiariausių krikščio-niškų moterų vardų ir jų lyčių lyginamosios analizės (žr. 2 lentelę) matyti, kad, kaip ir vyrų vardyne, XVIII–XIX a. populiariausi buvo graikiškos ir hebrajiškos kilmės krikščioniški vardai, taip pat vartoti lotyniškos ir germaniškos kilmės vardai.

¹⁹ Vardo *Kubbas* kilmė galėtų būti sietina ir su senuoju baltišku dvikamieniu asmenvardžiu *Kū-butās* (plg. Zinkevičius, 2008, 363) – tokią prielaidą daryti leistų du pagrindiniai argumentai: dėmens *Kubb-* rašyba (visais atvejais išsaugotas balsio trumpumas, pažymėtas geminata); 2) didelis šios vardo lyties populia-rumas, skatinantis manyti, kad vardas priklausė šio krašto autochtonams.

2 lentelė. Populiariausių krikščioniškų moterų vardų lyginamoji analizė

Įsiruties apskrities vardai		Kiekis, proc.	Ragainės apskrities vardai		Kiekis, proc.
Marijā (< hebr. <i>Mirjām</i>)	<i>Maria 31, Marike, Maryke 43, Maryke 4, Marryke 42, Marryke;</i>	19,6 ²³	Marijā	<i>Mare 4, Maria 2, Marike 127, More;</i>	20,7 ²⁴
Kotrynā (< sulot. gr. <i>Catharina, Catherina</i>)	<i>Catharina 2, Catrina, Catrine, Catryna 10, Cattarina, Cattrina 5, Cattryna 7, Cattryna 3, Cattryna 2, Caße 2, Katrina 2, Katryna, Katrrryna, Kattrina 35, Kattryna 30; Kaße 5, Kaže;</i>	17,5	Uršulė	<i>Erβule, Erβulle, Szule 17, Urte 68, Urtuße 25;</i>	17,3
Elzbieta (< hebr. <i>Elīšeba</i>), per vok. <i>Else</i>	<i>Else 4, Elfe 4, Elze 59, Elzė 2, Ilze2;</i>	11,4	Onā	<i>Ana, Ane, Anike 38, Annike 16, Anke, Ennuße 14, Enuße 20;</i>	14,0
Uršulė (< lot. <i>Ursula</i>)	<i>Urte 51, Urte 3, Tuße 17;</i>	11,4	Elzbieta	<i>Elsbeta 15, Else 22, Elske 16;</i>	8,2
Onā (< hebr. <i>Hannā</i>)	<i>Ana 3, Ane 36, Anė, Anke3, Anna 6, Annutte, Annuße 2, Ena 2, Ennuße 15, Enuße 2;</i>	11,2	Adėlė (< vok. <i>Adela</i>)	<i>Adilke, Aduze 13, Aduz3e 22, Edilke 9, Edzutte 3;</i>	7,4
Barborā (< sulot. gr. <i>Barbara</i>)	<i>Barbara 4, Barbe 46, Barbe 2, Buße 11;</i>	10,0	Agotā (< sulot. gr. <i>Agatha</i>)	<i>Agguze 9, Aguze 8, Agu3ze 24;</i>	6,3
Reginā (< lot. <i>Regina</i>)	<i>Raggyna 13, Ragyna 10, Regina;</i>	3,9	Barborā	<i>Barbe 4, Barbuße 4, Buße 27, Bufze;</i>	5,6
Margaritā (< sulot. gr. <i>Margarita</i>) dažniausiai per vok. <i>Greta, Grete</i>	<i>Gryta 15, Margaretha;</i>	2,6	Magdalenā (< su lot. hebr. <i>Magdalena</i>), dažniausiai per vok. <i>Madlin</i>	<i>Madlina 16, Madlyna 9, Made 6;</i>	4,8
Kristinā (< sulot. gr. <i>Christina</i>)	<i>Chriftina, Kerftina 2, Kerftyna 4;</i>	1,1	Margaritā	<i>Grita 3, Gryta 10;</i>	2,0
Liūdvika (< vok. <i>Ludwig</i>), per vok. Luise (< pranc. <i>Louise</i>)	<i>Louifa 2, Lyse, Lyze 4.</i>	1,1	Kristinā	<i>Krikβte 3, Kristina, Kristine 2, Kriftine, Kriste.</i>	1,2

Nors moterų vardynas ir skurdus, tačiau vartotos labai įvairios tų vardų lytys. Populiariausių (dažniausių) moterų vardų lyčių apžvalga atskleidžia specifinius moterų

²⁰ Iš viso tiriamame Įsiruties apskrities šaltinyje – 624 moterų vardai, įskaitant visus variantus (grafinius, struktūrinius ir kt.).

²¹ Iš viso tiriamame Ragainės apskrities šaltinyje – 647 moterų vardai, įskaitant visus variantus (grafinius, struktūrinius ir kt.).

vardyno Mažojoje Lietuvoje bruožus: 1) vyravo iš krikščioniškų vardų trumpinių su lietuviškomis priesagomis *-ikė*, *-užė* sudaryti vediniai, pvz.: *Anike*, *Adu3ze*, *Agu3ze*, *Ennuße*, *Marike*, *Urtuße*; 2) labai populiarūs trumpiniai, sudaryti iš minėtų vedinių, pvz.: *Buße*, *Buße* (: *Barbuße*); *Ena* (: *Enuße*); *Urte*, *Tuße* (: *Urtuße*); 3) vartotos ir per vokiečių kalbą atėjusių vardų lytys, tačiau jos būdavo adaptuojamos, pvz.: *Grita*, *Gryta* (plg. *Grete*, žr. Gottschald, 1982, 341); *Else*, *Elske*, *Ilze* (plg. *Else*, *Elske*, žr. Gottschald, 1982, 171); *Lyse*, *Lyze* (plg. *Liese*, žr. Gottschald, 1982, 326); *Madlina*, *Madlyna* (plg. *Madlin*, žr. Gottschald, 1982, 337).

Kelių šaltiniuose užrašytų vardų kilmė nėra pakankamai aiški, nes galimas lygiavertis skirtingos kilmės (genetiškai savos arba svetimos) aiškinimas. Ypač tai pasakytina apie vardus, sudarytus su *-mon(a)s*. Pavyzdžiui, Ragainės apskrityje gana populiarus vardas *Erdmons 36*, *Erdmon* ir iš šio vardo trumpinio sudaryta mot. vardo lytis *Erdme 19*; Įsruties apskrityje rastos kelios lytys su *Ert-m-*, pvz.: *Ertmons 4*, *Ertmôns*, *Ertmas* (trump.) ir *Ertme 8*, *Ertmut* (mot.). Viena vertus, šie vardai sutampa su vokiečių *Erdmann*, *Hartman* (Gottschald, 1982, 236), be to, vokiečių antroponimijoje yra daug asmenvardžių, turinčių baigmenį *-mann* (plg. vok. *Mann* „vyras“). Antra vertus, dvikamienis asmenvardis *Erd-manas* yra ir „Senųjų lietuvių dvikamienių asmenvardžių sąvade“ (plg. Zinkevičius, 2008, 202), be to, dvikamienių asmenvardžių su kamieniu *Man-* turėjo ir prūsai (plg. Trautmann, 1925, 143–144). Pažymėtina, kad lietuvių onomastikos moksle esama atvejų, kai vieni mokslininkai tą patį asmenvardį laiko senuoju dvikamieniu, o kiti – svetimos kilmės. Anot dvikamienių asmenvardžių trumpinių ir jų kilmės pavardžių tyrėjos Daivos Sinkevičiūtės, skirtinga interpretacija lietuvių kalbos dvikamienių vardų, kurie sutampa su kitų kalbų (ne baltų) tokiais pačiais asmenvardžiais, kartais atsiranda dėl mokslininkų požiūrio į tiriamąjį objektą: vieni mokslininkai (pvz., Juozas Jurkėnas) tokius asmenvardžius laiko bendrais indoeuropietiškais, kiti (daugiausia – *Lietuvių pavardžių žodyno* autoriai) dėl sutapimų su kitų tautų asmenvardžiais juos laiko skolintais, tretį – savos kilmės ir kt. D. Sinkevičiūtė dvikamieniais asmenvardžiais laiko tik tokius, kurių kamienų yra ir kituose dvikamieniuose asmenvardžiuose, paplitusiuose toje pat vietovėje, t. y. jų dvikamieniškumą remia gretimai funkcionuojantys asmenvardžiai (Sinkevičiūtė, 2006, 67–68). Tiriamuose šaltiniuose rasti dar keli galimi keleriopai vertinti vardai, sudaryti su *-mon(a)s*: Ragainės aps. *Erkmons 16* ir *Erkme 11* (mot.), Įsruties aps. *Jerkme 2*, *Jerkmė 4* (mot.). Šie vardai gali būti iš vok. *Ergmann* (Gottschald, 1982, 174), bet ypač dėl lyčių su *Jerk-* galima sieti su **Gerk-manas*. Dvikamieniškumą gali paremti faktas, kad kaimyninėje Tilžės apskrityje yra užfiksuota pavardė *Girkmont (T-27)*, kurioje išsaugotas galimai tas pats baltiškasis kamienas *Girk-* (dial. *Gerk-*), dėl kurio dar plg. pr. *Girks*, *Girke*, *Girka-lawken* (Trautmann 1925: 33). Antra vertus, vardai su *Gerk-* gali būti ir skolinti, plg. dabartinės lietuvių pavardės *Gėrkė*, *-is* (LPŽe), kurios siejamos su vok. *Gehrke*, *Gerken*, *Gerx* ar *Görke* : *Georgius* (Gottschald, 1982, 203; LPŽe). Vis dėlto čia aptartų vardų su *-mon(a)s* baltišką kilmę galėtų paremti faktas, kad tiriamuose

šaltiniuose su kamieniu *Mon-* užfiksuota ne tik vardų, bet ir pavardžių, susiformavusių iš daugybės įvairių kitų dvikamienių asmenvardžių, turinčių minėtą kamieną, pvz.: *Raitmonaitis (I-11)*, *Sukmonacze 2 (R1-74)* ir kt.

Pirmųjų dvinario asmenų įvardijimo narių tiriamuose šaltiniuose apžvalga leistų daryti išvadą, kad jau XVIII a. pradžioje Mažosios Lietuvos vardyne buvo įsigalėję krikščioniški vardai ir įvairios jų lytys. Populiariausi buvo graikiškos ir hebrajiškos kilmės krikščioniški vardai, taip pat vartoti lotyniškos ir germaniškos kilmės vardai. Vis dėlto, skirtingai nei Didžiojoje Lietuvoje, kurioje, V. Maciejauskienės tyrimų duomenimis, XVIII a. pirmieji dvinario įvardijimo nariai jau „be išimties yra krikšto vardai“ (Maciejauskienė, 1991, 41), tiriamuose Įsruties ir Ragainės apskrities šaltiniuose užrašyti genetiškai savos kilmės asmenvardžiai (pvz.: vyr. *Albas, Aβmys, Mantwits, Milkus* ir kt.) liudija, kad Mažojoje Lietuvoje ne tik XVIII a., bet dar ir XIX a. pr. (Ragainės aps.) jie nebuvo išstumti iš oficialios vartosenos (5–6 proc. vyrų vardų). Mažojoje Lietuvoje funkcionavę krikščioniški vardai nebuvo įvairūs, ypač skurdus atrodė moterų vardynas – tą patį vardą turėjo kas penkta moteris. Antra vertus, vartotos labai įvairios tų vardų lytys, pirmiausia liudijančios tų vardų atėjimo į Mažosios Lietuvos vardyno kelią. Nustatyta, kad XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos vardyne vyravo per vokiečių kalbą atėjusios krikščioniškų vardų lytys (pvz.: vyr. *Anfas, Mikkelis, Nikelis, Mertins, Peteris*; mot. *Else, Grete*). Pažymėtina, kad net ir tiesiogiai iš vokiečių kalbos pasiskolinti vardai buvo adaptuojami (lietivinami) garsų pakaitos (pvz., vok. *f* – lie. *p*), gramatinimo (pridedant lietuviškas galūnes ir priesagas) būdais, pvz.: *Pricžkus, Pēteris, Gryta, Ilze, Lyze, Madlyna*. Moterų vardų daryba atspindi tik Mažosios Lietuvos vardynui būdingą darybos būdų ir priemonių įvairovę – lietuviškų priesagų *-ikė, -uzė* vediniai (pvz.: *Anike, Aduzze, Agužze, Ennuβe, Marike, Urtuβe*) ir iš jų sudaryti trumpiniai, (pvz.: *Buβe, Ena, Urte, Tuβe*). Taigi XVIII–XIX a. funkcionavę lietuvininkų vardai (pirmieji asmenų įvardijimo nariai) nebuvo vokietinami, atvirkščiai – per vokiečių kalbą arba iš jos atėję vardai buvo pritaikomi prie lietuvių kalbos sistemos dažniausiai garsų pakaitos ir gramatinimo būdais.

Lietuvininkų pavardžių variantai

Ortografija. Ragainės ir Įsruties apskrities šaltiniuose užrašytuose asmenvardžiuose atsispindi tiriamo laikmečio Rytų Prūsijos religinių raštų rašyba. Vartojamos grafemos <tz>, <tz>, <c> (plg. **c**); <c3>, <cz>, <cž>, <tβ> (plg. **č**); <c> (plg. **k**); <q>, <qw>, <qv> (plg. **kv**); <f>, <s> (plg. **s**), <f3>, <β>, <sz>, <sch>, <fch> (plg. **š**); <u> (plg. **uo**); <w>, <v> (plg. **v**); <x> (plg. **ks**); <3>, <z>, <f> (plg. **z**); <ž> (plg. **ž**), pvz.: *Alexaitis (I-3)*²²–*Aleksaitis, Alexandrow (R1-137)* – *Aleksandrovas, Auftins (R)*–*Austinas, Balcžuns (I-31)* –

²² Skliaustuose pateikiamas šaltinio identifikavimo žymuo. Jeigu šaltinio puslapiai buvo sunumeruoti, puslapis, kuriame buvo įrašyta pavardė, numeris pateikiamas po brūkšnio.

Balčiūnas, Cattyte (I-6) – Katyte, Conrotaitis (I-24) – Konrotaitis, Gurczus (R) – Gurčius, Jerufalaicze (R1-15) – Jeruzalaitė, Jutzaitis (R1-15) – Jucaitis, Jurgβatis (R1-131) – Jurkšaitis, Kirfchninkene (R1-89) – Kiršninkienė, Kuschneryte (R1-63) – Kušnierytė, Lorenczus (R1-13) – Lorenčius, Potβkacze (R1-15) – Počkaitė, Preixczatis (R1-V) – Preikšaitis, Qwartunaczė (R1-137) – Kvartūnaitė, Qvittczatis (R1-103) – Kvičaitis, Ūkfas(R) – Uoksas, Wėžaitczia (I-19) – Vėžaitė ir t. t.

Balsio trumpumui žymėti vartojamos geminatos, kartais – jas pavaduojantis diakritinis ženklas (brūkšnelis virš priebalsio), pvz.: Baltuttis (R), Birraitczia (I-2), Czikkus (I-37), Eñuβatis (I-34), Girrullatis (R1-40), Girrulėne (I-25), Griggallatis (R1-31), Kantrimmaitczia (I-14), Muiufuks (I-8), Niklaufikke (R), Puttinnacze (I-20), Tuñene (I-31), o balsio ilgumui – junginiai balsis + h, dviraidžiai, pvz.: Albelluhns (I-5), Baltruhns (I-1), Fobjuhns (I-2), Jahnkate (R), Kurpjuhns (I-5), Lehnuweit (R2-150), Maaβweds (R), Waitkuhns (I-1). Ilgasis balsis y dėl vokiečių rašybos įtakos kartais žymimas *ie*, pvz.: Pukies (R2-180) – Pukys, nors dažniausiai išlaikomas, pvz.: Awyzus (R2-32), Kairys (R1-138).

Pavardžių rašyba labai nenuosekli. Tai pačiai fonemai žymėti dažnai vartojamos skirtingos grafemos, pvz.: Avižus (R2-52), Awiβus (R2-52), Awižus (R), Awižzus (R2-17), Awižžus (R3-8), Awyzus (R2-32); Barruczkcacze (R), Barrutβkacze (R1-53), Barrutzkcacze (R1-XI), Barruβkacze (R1-104), Barruzkate (R1-XIV), Baruczkcate (R), Barutzkate (R); Ifakaitis (I-37), Isakkaitis (I-9), Izakaitis (I-5), Izakkaitis (I-20); Schawolytis (I-2), Szawolytis (I-13) ir pan. Kadangi vokiečių kalboje nėra ž, kartais rašoma <ʃ>, <β>, <sz>, <sch>, <ʃch> (plg. š), pavyzdžiui, Didwiβacze (R4-26) – Didvyžaitė, Szemaitat (R2-42) – Žemaitaitis.

Fonetika²³. Pastebėta, kad pavardžių fonetiniai vokalizmo srities variantai daugiau buvo nulemti ne vokietinimo, bet atspindėjo lietuvininkų vartotos kalbos tarties požymius. Gana dažni trumpųjų balsių *i*, *u* paplatėjimo atvejai galėtų būti vertinami kaip prūsų kalbos substrato elementai (plg. Zinkevičius, 1995, 482; 2006, 187; Mažiulis, 2004, 14–15) arba kaip žemaičių tarmės įtakos rezultatas (plg. Grinaveckis, 1995, 489–490), nes jų pasitaikė tik striukių patarmės ploto Ragainės apskrities lietuvininkų pavardėse. Dažniausiai platinami atvirųjų skiemenų balsiai prieškiratinėje pozicijoje, pvz.: Akrotatis (R1-78) – Akrutaitis, Aβmotat (R3-XVIII) – Ašmutaitis, Auksotatis (R3-7) – Auksutaitis, Bastekait (R) – Bastikaitis, Begenatis (R1-88) – Beginaitis, Dumoβatis (R3-74) – Dumušaitis, Ludkowacze (R) – Liutkuvaitė, Rimkowene (R) – Rimkuvienė, bet pasitaikė ir kitokių atvejų, pvz.: Kerβning (R1-61) – Kiršninkaitis.

Pavardėse (kirčiuotame ir nekirčiuotame skiemenyje) dažni *uo* / *o* ir *ie* / *ė(e)* pakaitos (kitaip – substitucijos) atvejai – vyrauja variantai su *o* ir *e*, pvz.: Iozuwat (R1-XVI) – Juozuvaitis, Motekatis (R1-41) – Motiekaitis, Megalys (R) – Miegalis, Podžus (R3-6) – Puodžius, Podžunėne (I-16) – Puodžiūniėnė. Ši reiškinį irgi reikėtų vertinti kaip prūsų kalbos substrato įtaką (plg. Zinkevičius, 1995, 482). Garsų *e* / *ie* pakaita fiksuojama

²³ Kadangi tiriami šaltiniai yra rankraščiniai, dažnai sunku tiksliai nustatyti viena ar kita grafema pažymėtą fonemą. Dėl šios priežasties straipsnyje aptariami tik rašte atspindėti „garsų“ pakaitos atvejai. Be to, siekiant išvengti didesnių netikslumų, pavardės netranskribuojamos.

ir ištekėjusių moterų pavardžių priesagose *-ienė / -ene (-ėne)*, *-uviene / uwene (-uwėne)*. Pažymėtina, kad abiejų apskričių šaltiniuose vyrauja ištekėjusių moterų pavardžių priesagos *-ene*, *-uwene* (Ragainės apskrityje) ir *-ėne*, *-uwėne* (Įsruties apskrityje vyrauja variantai su *ė*), pvz., *Szurėne (I-15) – Šiurienė*. Su dvibalsiu *ie* pasitaikė tik kelios pavardės, pvz.: *Czeidiene (R1-135), Maišimiene (R1-132)*.

Ragainės apskrities šaltiniuose užrašytose pavardėse ilgieji ir trumpieji balsiai kartais painiojami, pvz.: *Awizžus (R3-8), Awyzžyte (R2-80)*. Dėl tiriamo regiono tarmės įtakos pasitaikė ilgųjų *ū* ir *y* nekirčiuotoje pozicijoje trumpinimo atvejų (plg. Salys, 1935, 55), pvz.: *Didwiŋacze (R4-26) – Didvyžaitė, Giwullys (R) – Gyvulus* ir pan.

Fonetikos srityje pavardžių vokietinimas menkas. Iš dažnesnių su vokietinimu susijusių vokalizmo atvejų minėtinas lie. *ai* keitimas Ndd. (*Niederdeutsch*) specifiniu „plačiai tariamu“ dvibalsiu, rašte žymimu *ei* (plg. Fenzlau, 1936, 50). Šis reiškinys vyravo vokietinant patronimines priesagas lie. *-aitis*, *-aitė*, pvz.: *Abromait (I2-2) – Abromaitė, Joneleit (I2-2) – Jonelaitė, Simoneitis (R2-12) – Simonaitis, Kaspareite (R2-42) – Kasparaitė*. Garsų *ai* ir *ei* pakaitos atvejų pasitaikė ir pavardėse su *-eit(i)s*: *Gaigaleits (R2-131) – Gaigalaitis, Ruddigkeits (R2-131) – Rudikaitis, Simoneitis (R2-12) – Simonaitis, Zentuleits (R2-127) – Žentulaitis*. Iš konsonantizmo srities minėtinas minkštųjų priebalsių kietinimas. Reiškinyje vyravo Ragainės apskrities lietuvininkų pavardžių galiniuose skiemenyse, pvz.: *Auβrus (R1-VII) – Aušrius, Bendžus (R1-44) – Bendžius, Gurczus (R) – Gurčius, Lorenczus (R1-13) – Lorenčius*, o Įsruties apskrityje dažnesnės pavardžių lytys su išsaugotu minkštuoju priebalsiu, pvz.: *Geležius (I-7), Rėžius (I-7), Stramašius (I-6)*, nors pasitaikė ir su kietuoju, pvz., *Lobindžus (I-3), Raukβczus (I-18)*. Minkštieji priebalsiai buvo kietinami ir kitose žodžio dalyse, pvz.: *Merczuwate (R) – Merčiuvaitė, Pallokatis (R3-2) – Paliokaitis*.

Kiti fonetinio pavardžių vokietinimo reiškiniai nebuvo dėsningi, nes šaltiniuose rastos vos kelios su jais susijusios pavardės. Pateiksime pavyzdžių. Jau minėtas Ndd. *ei* (< lie. *ai*) buvo keičiamas Hd. (*Hochdeutsch*) specifiniais dvibalsiais, rašte žymimais *eu*, kartais *oi* (plg. Fenzlau, 1936, 52), pvz.: *Preukschat (R2-132) – Preikšaitis, Woitekate (R1-XIX) – Vaitiekaitė*. Nėkirčiuotame skiemenyje lie. *a* keičiamas tam tikru garsu, rašte žymimu vok. *e* (Fenzlau, 1936, 21), pvz.: *Ketturekatis (R3-7) – Keturakaitis, Enuβatis 2 (I-34) – Anušaitis*. Prieškirtinėje pozicijoje lie. *e* keičiamas Ndd. *a* (plg. Fenzlau, 1936, 24), pvz.: *Banat (R) – Benaitis, Barruczkis (R) – Beručkis*. Pažymėtina, kad prūsams būdinga *e / a* defonologizacija pasireiškia tik kirčiuotuose žodžių pradžios skiemenyse, o nekirčiuotoje pozicijoje – atvirkščiai – pr. *a* parašomas raide *e* (plg. Mažiulis, 2004, 15–16). Dėl vokiečių kalbai, ypač vokiečių žemaičių (Ndd.) tarmei, būdingos dantinių priebalsių stiprios aspiracijos kartais vietoje *t* buvo rašomas *d* (plg. Ziesemer, 1924, 126), pvz.: *Durkatis (R1-I) – Turkaitis, Mandwidatis (R) – Mantvydaitis*. Dėl atsitiktinio garsinio panašumo su vokiškais dariniais (plg. vok. *Kleinigkeit* ir kt.) tarp priesagų *-ik* ir *-aitis* buvo įterpiamas *g*, pvz.: *Ruddigkeits (R2-131) – Rudikaitis, Gydigkatis (R3-19) –*

Gydikaitis, Urbigkeit (R4-5) – Urbikaitis. Žodžio pradžioje lie. *ge-* keičiamas vok. *je-*, pvz.: *Jetkacze (R1-69) – Gedkaitė* (plg. *Ged-kantas*).

Struktūra. Pavardės struktūros atžvilgiu vokiečių šiais būdais:

- 1) numetamos galūnės;
- 2) suvienodinama vyrų ir moterų pavardžių forma (struktūra);
- 3) prisegamos vokiškos priesagos.

Galūnių numetimo reiškinys labiausiai paveikė pavardes, turinčias priesagas (*-ait ← -aitis, -at ← -atis, -eit ← -aitis, -un ← -ūnas, -ul ← -ulis, -ut ← -utis*). Tiriamuose šaltiniuose jis buvo populiariausias ir akivaizdžiausias pavardžių vokiečinimo būdas, pvz.: *Baltzun (R1-70) – Balčiūnas, Baltzuweit (R2-61) – Balčiuvaitis, Jurgait (R) – Jurgaitis, Ketturrekat (R2-123) – Keturakatis, Kuprut (R2-129) – Kuprutis, Ponelait (I-31) – Ponelaitis, Žemgul (I-35) – Žemgulis*. Abiejose apskrityse šis procesas ėmė ryškėti XVIII a. viduryje (tais pačiais metais, kai baigėsi paskutinis didžiosios vokiečių kolonizacijos etapas), o įsigalėjo tik XIX a. pabaigoje. Taip pat nustatyta, kad tik XIX a. pabaigoje ėmė daugėti suvokiečintos priesagos *-eit* atvejų, pvz.: *Abromeit (I2-3), Joneleit (I3-1)*. Pažymėtina, kad ligi šiol mokslininkai diskutuoja dėl pavardžių priesagų *-at, -eit*: lie-tuviai linkę šias priesagas vertinti kaip suvokiečintus lietuviškos patroniminės priesagos *-aitis* variantus, o vokiečiai jas sieja su autentiškomis prūsų priesagomis (plg. *-at / -ot / -oth / -iot*)²⁴. Šio straipsnio empirinė medžiaga leidžia teigti, kad galūnių numetimas tiriamuoju laikotarpiu vis dėlto yra pavardžių vokiečinimo pasekmė. Pagrindiniai argumentai šiam teiginiui pagrįsti būtų šie: pirma, pavardžių lytys su numestomis galūnėmis nukonkuravo pavardes su išsaugotomis galūnėmis tik XIX a. pabaigoje, o iki XVIII a. vidurio pavardžių be galūnių lyčių šaltiniuose iš viso nepasitaikė; antra, didžiosios dalies tokių pavardžių (be galūnių) šaknies etimologija neleidžia jų sieti su genetiškai baltiškos kilmės asmenvardžiais; trečia, galūnių numetimo procesas XIX a. pabaigoje tapo visuotiniu – įsigalėjo pavardžių be galūnių lytys. Šis procesas pakeitė visų pavardžių struktūrą – buvo numetamos ne tik pavardžių, turinčių patronimines priesagas, galūnės, bet ir visų kitų pavardžių įvairios galūnės (*-a, -as, -is*), pvz.: *Markß (I-35) – Markšas, Mažeik (I-3) – Mažeika, Pilkan (I3) – Pilkanas, Sadausk (R1-X) – Sadauskas, Skalik (R) – Skalikas, Woiczul (R1-XV) – Vaičiulis*.

Pagal lietuvių moterų pavardžių darybos tradiciją jos turėtų būti išvedamos iš vyrų pavardžių su specifinėmis ištekėjusių ir netekėjusių moterų pavardžių priesagomis (seniau – ir galūnėmis). Tačiau tiriamuose šaltiniuose esama moterų pavardžių be moterų pavardėms būdingų darybos priemonių, t. y. turinčių vyrų pavardžių formą, pvz.: *Mare Baltrušis (R2-131), Wilhelmine Bauschus (I2), Aggu3ze Benduns (R2-134), Ane Budžus (R2-131), Ernestine Gegusch (I3), Amalie Gennies (I3), Mare Gromulys (R2-123), Maria Kikilus (I2), Mare Krauβus (R2-134), Aggu3ze Kryzons (R2-134), Elisabeth Parplies (I2), Ennutte*

²⁴ Plačiau žr. Krause, 2007; *Die besonderen Formen der memelländischen Familiennamen*: http://wiki-de.genealogy.net/Endungen_und_Besonderheiten_baltischer_Familiennamen#Pru.C3.9Fische_m.C3.A4n-liche_Endungen.

Rimkus (R2-134). Šaltiniuose ypač gausu moterų pavardžių su *-ait*, *-at*, *-eit*, nes joms, kaip ir vyrų pavardėms, numesta galūnė, pvz.: *Urte Arnoneit (R2-134)*, *Maria Bartzat (R2-56)*, *Elze Doczuweit (R2-134)*, *Auguste Joneleit (I2)*, *Anne Kleinat (R2-112)*, *Marike Kolat (R3-4)*, *Juftina Lenuweit (R2-94)*, *Urte Mickat (R2-123)*, *Catrina Stepputat (I3)*, *Ane Šžupelait (I-30)*, *Anke Ußkurait (R3-4)*, *Elzbeta Žillat (R2-9)* ir t. t. Su vyrų pavardžių forma sutampančių moterų pavardžių šaltiniuose padažnėjo tik XIX a. Pavyzdžiui, Ragainės apskrities šaltiniuose tokios pavardės įsivyravo nuo 1830 m., o XVIII a. jų pasitaikė vos kelios (2 iš 50): 1764 m. *Buße Roczys (R1-59)* ir 1767 m. *Urtuße Endrejatis (R1-99)*. Įsiruties apskrities šaltiniuose XVIII a. tokių pavardžių nepasitaikė, o XIX a. pab. – visų šaltiniuose užrašytų moterų pavardžių forma jau sutampa su atitinkamomis vyrų pavardėmis.

Nustatyta, kad XVIII a., dar tebevykstant kolonizacijai (1722–1736 m. intensyviausias masinės kolonizacijos laikotarpis, kai atvyko didžiuliai kiekiai zalcburgiečių), Įsiruties apskrities šaltiniuose pasitaikė moterų pavardžių (ištekėjusių ir netekėjusių), turinčių germanišką priesagą *-in*: *Maria Balcißkaitin (I-8)*, *Enna Cirwankin*, *Enna Catharina Girnaitin*, *Dorothea Lamzaitin*, *Ane Marie Pawafaraitin*, *Barbara Podžunin*, *Maria Rimmaitin (I-4)*. Šiuo būdu buvo vokietinamos ir į Mažosios Lietuvos regioną iš kitų arealų atvykusių moterų pavardės, pvz.: *Maria Wujowskin (I-31)*. Įrašų, kuriuose pateikiami duomenys apie kitus šeimos narius, analizė leidžia teigti, kad ši priesaga segama ir prie netekėjusių, ir prie ištekėjusių moterų pavardžių, pvz.: 1736 m. registruojant ištekėjusios moters mirtį *Barbara Lamsaitin (I-11)*, nurodytas ir jos sutuoktinis *Mercius Lamzaitis*, o 1739 m. įrašė nurodytas tas pats asmuo (tėvas) *Mercžus Lamzaitis*, registruojant jo dukters mirtį: *Dorothea Lamzaitin (I-15)*. Pažymėtina, kad šis reiškinys neįsigalėjo, nes XIX a. Įsiruties apskrities šaltiniuose moterų pavardžių su *-in* nepasitaikė, o Ragainės aps. pasitaikė vos keli atvejai: su *-in* (4 pvd.), pvz.: *Jonin (R1-77)*, *Pliwißkatin (R)*, *Ticzkatin (R)*, *Usfaitin (R)* ir su jos variantu *-en* (3 pvd.), pvz.: *Datkunenen (R1-136)*, *Skalikaten (R)*, *Žentelaten (R)*. Pagal vokiečių kalbos tradiciją *-in* yra tiek ištekėjusių, tiek ir netekėjusių moterų pavardžių darybos iš vyrų pavardžių afiksas; dažniausiai jis vartojamas Vokietijos pietinėje ir vidurinėje dalyje, nes Ndd. (*Niederdeutsch*) tarmės plote yra vartojama kita priesaga *-sch(e)*, *-s(e)* (plg. Fleischer, 1968, 121). Priesaga *-en* dėl šiaurinėje ploto dalyje (ypač Kuršių marių link) būdingo balsio *i* platinimo vertintina kaip *-in* tarminis variantas.

Vertinant lietuvininkų ir vokiečių asmenvardžių tiriamuose šaltiniuose santykio pokytį XVIII ir XIX a. nustatyta, kad net ir intensyviausiai Mažojoje Lietuvoje kolonizuotoje Įsiruties apskrityje XVIII a. germanizacijos proceso pasekmės gyventojų struktūrai neturėjo didelės įtakos. Pavyzdžiui, Didlaukių bažnyčios mirčių registravimo knygoje (šaltinis *I*, laikotarpis 1721–1766 m.), kurioje duomenys apie vokiečius pateikti vokiečių kalba, o apie lietuvius – lietuviškai, vokiečių kalba rašytų straipsnių yra mažiau (36 proc.). Vertinant kiekvienų metų įrašų santykį pastebėta, kad jis išlieka nepakitęs – lietuviškų įrašų yra daugiau, tačiau skirtumas tarp jų kiekio kiekvienais

vėlesniais metais mažėja, pavyzdžiui, 1724 m. 2 vok. / 27 lie., 1730 m. 6 vok. / 22 lie., 1732 m. 21 vok. / 30, 1946 m. 23 vok. / 29 lie., 1757 m. 57 vok. / 68 lie., 1765 m. 17 vok. / 20 lie. Vis dėlto lietuviškų ir vokiškų įrašų kintančio santykio situacija rodo nuosekliai didėjančią vokiečių kolonistų kiekį. Tos pačios parapijos XIX a. pabaigos mirčių registravimo knygoje (šaltinis *I2*, laikotarpis 1881–1898) visi įrašai pateikti vokiečių kalba, svetimtaučių (dažniausiai vokiečių) užregistruota daugiau negu lietuvininkų, visų lietuvininkų asmenvardžių lytys yra suvokietintos pvz.: *Friedrich Schneiderei, Friedrich Matzigkeit, Wilhelmine Bauschus, Karoline Wilhelmine Auschill* ir t. t. Ragainės apskrities šaltiniuose XVIII a. pasitaikė vos keli svetimtaučių asmenvardžiai, o suvokietintų pavardžių lyčių pasitaikė tik XVIII a. antroje pusėje. Pavyzdžiui, rasti vos du (iš 50) moterų pavardžių, turinčių vyro pavardės struktūrą, atvejai, t. y. 1764 m. *Buße Roczys (R1-59)* ir 1767m. *Urtuße Endrejatis (R1-99)*. Nustatyta, kad Ragainės apskrities šaltiniuose svetimtaučių (dažniausiai vokiečių) asmenvardžiai ir suvokietintos lietuvininkų asmenvardžių lytys, pvz.: *Aausfman (R), Adler (R1-74), Albrecht (R1-111), Albrechtin (R1-111), Almerin (R1-70), Barkenhagen (R1-16), Bartke (R1-64), Bendik (R), Bennke (R1-14), Berent (R)* ir t. t., lietuviškąsias nustelbė tik apie 1870 m.

Substratinis lietuvių kalbos poveikis vokiečių pavardėms

Vokiečių asmenvardžių lietuvinimo Rytprūsčiuose reiškinys jau yra tirtas (Kenkel, 1971, 318; Wenskus, 1990, 27–124). Tyrimuose yra teigiama, jog kalbant apie pavardžių lietuvinimą būtina išskirti kelis etapus, kurių seka yra glaudžiai susijusi su istorinėmis aplinkybėmis, t. y. Ordino viešpatavimo laikais (apie 1519 m.) dominavęs lietuvinimas garsų pakaitos būdu, nuo XVI a. pab. – lie. *-aitis* vediniai iš vokiškų asmenvardžių, o nuo XVII a. vid. prasidėjęs vok. pavardžių (ypač apeliatyvinės kilmės pagal profesiją bei socialinę padėtį) vertimas į lietuvių kalbą (Wenskus, 1990, 124).

Nustatyta, kad šiame straipsnyje aprašytuose vardyno šaltiniuose vokiečių pavardžių lietuvinimas yra gana menkas. Iš garsų pakaitos pirmiausia minėtini priebalsiai. Labiausiai paplitę šie priebalsių pakaitos atvejai: 1) vok. *f* – lie. *p*, pvz.: *Markendorpate (R)* – vok. *Markendorf, Pridrik (R)* – vok. *Friedrich, Paliks (R1-32)* – vok. *Falik, Pranskatis (R)* – vok. *Frantzke*; 2) Hd. *ch*, Ndd. *g* – lie. *k* priesagų lie. *-ik* + lie. *-aitis* (*-atis, -aite, -ate, -ačia*) sandūroje (plg. Fenzlau, 1936, 33; Wenskus, 1990, 40), pvz.: *Bendikaitis (R)* – vok. *Bendig, Bendix, Didrikacze (R1-58)* – vok. *Ditrich*, tačiau kartais vokiškasis priesagos lie. *-ik* variantas išsaugomas, pvz., *Gydigkaitis (R3-11)*; 3) vok. *h* žodžio pradžioje „numetamas“, pvz.: *Enskacze (R1-19)* – vok. *Henske, Enfellatis (R1-8)* – vok. *Hänsel, Endrikis (R1-31)* – vok. *Hendrick*, kartais išsaugomas, pvz., *Heinikaitis (I-31)*.

Iš dvibalsių substitucijos atvejų galima būtų paminėti tik vok. *ie* (*ei*) keitimą ilguoju lie. *i*, pvz.: *Pridrik (R)* – vok. *Friedrich, Szulmiftratis (R)* – *Schulmeister*.

Formos atžvilgiu vokiečių pavardės lietuvintos prisegant lietuviškas galūnes ir priesagas, pvz.: *Brunlingeris* (R2-31) – vok. *Brunlinger, Frölingytis* (I-2) – vok. *Fröling, Peñingis* (I-2) – vok. *Penning, Szwartfas* (R1-57) – vok. *Schwarz, Schwartz*. Pažymėtina, kad su lie. priesagomis sudarytų pavardžių, pvz.: *Szneideratis* (R1-3), *Sźneiderait* (I-37), *Szulmiftratis* (R), negalima laikyti sulietuvintomis vok. pavardėmis, nes jos greičiausiai buvo sudarytos jau iš tuo metu Mažojoje Lietuvoje vartotų populiarių profesiją reiškiančių germanizmų šneideris (vok. *Schneider*) „siuvėjas“, šulmistras (vok. *Schulmeister*) „mokytojas“ (plg. Salys, 1983, 61; Wenskus, 1990, 59). Šį faktą įrodo ir šaltiniuose pateikta informacija apie registruojamus asmenis. Pavyzdžiui, 1721–1766 m. *Didlaukių bažnyčios mirčių registravimo knygos* (Įsruities apskritis) 20 puslapyje esančiame įrašė nurodyta ir mirusio asmens sūnaus profesija: „*Elze Bauzėne Naßle, Szulmiftro iš Aukšt-kalnū Moma<...>*“.

Sudurtinės pavardės su vok. sandu *-mann* dažniausiai keičiamos lie. *-mon-*, pvz.: *Benkmons* (R) – vok. *Benkmann, Ditßmons* (R) – vok. *Dietzmann*.

Kalbant apie vokiečių pavardžių vertimo tikimybę, minėtinos pavardės, kurios turi ir vokišką, ir atitinkamą lietuvišką šaknį. Plg.: *Szmitkate* (R), *Szmitkis* (R1-95), *Szmittate* (R1-XVIII), *Szmittkis* (R1-50) ir *Kalwacze* (R), *Kalwaicze* (R1-VII), *Kalwait* (R), *Kalwaite* (R1-XVI), *Kalwaitene* (R), *Kalwaitis* (R1-22), *Kalwat* (R), *Kalwatis* (R1-63), *Kalwatis* (I-2), *Kalwelacze* (R1-140); *Toepfer* (R), *Tepper* (R1-108) ir *Podžunas* (I-3), *Podzus* (R1-10), *Podzuwaitcze* (R1-X), *Podzate* (R2-67), *Podzus* (R3-6), *Podzuwacze* (R), *Podzuwaitis* (R3-3), *Podzuwate* (R1-XV), *Podzuwatis* (R), *Podzuwene* (R1-34), *Podžyte* (R2-63), *Podžite* (R2-145), *Podžukatis* (R1-137), *Podžus* (R2-107), *Podžuwacze* (R1-6), *Podžuwene* (R1-19), *Podžyte* (R3-4). Tai apeliatyvinės kilmės pavardės, kilusios iš profesijų, amatų pavadinimų. Būtent tokios kilmės pavardės reprezentuoja seniausią ir populiariausią vok. pavardžių sluoksnį Ndd. (*Niederdeutsch*) tarmės plote (plg. Hennig, Ribbe, 1990, 347), kita vertus, tokio semantinio tipo pavardės buvo vartojamos ir Lietuvoje, taip pat ir Mažojoje Lietuvoje. Taigi lietuviškieji pavardžių variantai galėjo atsirasti tiesiog iš lie. apeliatyvų *kalvois, puodžius*. Greta šaltinyje fiksuojamų iš lie. apeliatyvų kilusių pavardžių rastos ir atitinkamos vok. pavardės, išsaugojusios gana tikslią vok. šaknies struktūrą ir net senąją Ndd. formą, o tai rodo, kad net lietuvių kalbos klestėjimo Mažojoje Lietuvoje laikotarpiu (iki didžiosios kolonizacijos pradžios, kai ėmė plisti Hd. formos), vok. pavardės nebuvo verčiamos arba buvo apsiribota tik vok. pavardžių adaptavimu, pvz.: *Tepper* (R1-108) – Hd. *Töpfer* (plg. Ziesemer, 1924, 123, 127), *Szmittate* (R1-XVIII) – vok. *Schmidt* (Gottschald, 1982, 439). Kad vokiečių pavardės nebuvo verčiamos, rodytų ir tas faktas, jog nei viena iš minėtų galimai į lietuvių kalbą „išverstų“ pavardžių variantų nepriklauso vokiečiams. Šią prielaidą leidžia daryti faktas, kad minėtos pavardės pateikiamos lietuviškai užrašytuose straipsniuose, o Mažosios Lietuvos vardyno šaltiniuose XVIII a. ir XIX a. pradžioje vyravo tradicija duomenis apie lietuvininkus rašyti lietuvių kalba, o apie vokiečius – vokiečių kalba.

Išvados

XVIII a. prasidėjus didžiajai vokiečių kolonizacijai Mažojoje Lietuvoje palaiapsniui įsivyravo dvikalbystės situacija. Vis dėlto net ir tokiomis aplinkybėmis iš pradžių sąlygos lietuvių kalbai buvo palankios dėl to, kad vietinių gyventojų, kalbančių lietuviškai, buvo gerokai daugiau nei atvykėlių svetimtaučių, be to, iš skirtingų regionų atvykę kolonistai kalbėjo skirtingomis tarmėmis. Tyrimų apžvalga rodo, kad germanizavimo pasekmės Mažojoje Lietuvoje išryškėjo tik XIX a. antroje pusėje. Pagrindinės priežastys, nulėmusios vienos kalbos – vokiečių – įsigalėjimą, yra susijusios su XIX a. įvykiais: 1) XIX a. viduryje susiformavusi bendra vokiečių tarmė *Niederpreußisch*; 2) vokietinimo politikos centralizavimas (mokyklų ir bažnyčių reformos, vokiečių kalbos ir kultūros protegavimas) XIX a. antroje pusėje; 3) vokiečių valstybinės kalbos įteisinimas 1876 m.

To paties asmenvardžio variantų, užrašytų Įsiruties ir Ragainės apskričių bažnytinėse knygoje, gausa rodo, kad XVIII–XIX a. asmenvardžiai dar neturėjo oficialaus teisinio statuso, t. y. užrašant to paties žmogaus asmenvardžius dokumentuose nebuvo reikalaujama paisyti jų lyčių pastovumo kriterijaus. Asmenvardžių užrašymo dokumentuose būklė pirmiausia priklausė nuo subjektyvių priešasčių, pavyzdžiui, nuo tuos šaltinius rašiusių asmenų lietuvių kalbos mokėjimo, atidumo, asmenvardžių pateikimo tvarkos bažnytinėse knygose ir pan.

XVIII–XIX a. pirmojoje pusėje funkcionavusių asmenvardžių lyčių įvairavimas taip pat atspindi ir dviejų kalbų (lietuvių ir vokiečių) integracijos padarinius: vokiečių kalbos (jos tarmių *Niederdeutsch* ir *Hochdeutsch*) elementus lietuvininkų asmenvardžiuose ir lietuvių kalbos įtaką adaptuojant svetimtaučių (dažniausiai – vokiečių) asmenvardžius.

Pirmųjų dvinario asmenų įvardijimo narių (vardų) tiriamuose šaltiniuose apžvalga leistų daryti išvadą, kad jau XVIII a. pradžioje Mažosios Lietuvos vardyne buvo įsigalėję krikščioniški vardai (95–96 proc.). Vyravo per vokiečių kalbą atėjusios jų lytys (pvz.: vyr. *Anfas, Mikkelis, Nikelis, Mertins, Peteris*; mot. *Else, Grete*). Kadangi minėtos vardų lytys Mažosios Lietuvos vardyne buvo įsigalėjusios gerokai anksčiau, o ne dėl XVIII a. įvykių, jos neturėtų būti vertinamos kaip didžiosios vokiečių kolonizacijos ir su ja susijusio germanizavimo proceso pasekmės. Pažymėtina, kad nei XVIII a., nei XIX a. funkcionavę lietuvininkų vardai nebuvo vokietinami, atvirkščiai – per vokiečių kalbą ir tiesiogiai iš vokiečių kalbos pasiskolinti vardai buvo adaptuojami (lietuvinami) garsų pakaitos (pvz., vok. *f* – lie. *p*), gramatinimo (pridedant lietuviškas galūnes ir priesagas) būdais, pvz.: *Enuße, Gryta, Ilze, Lyze, Madlyna, Pricžkus, Pėteris*.

Tas pats pasakytina ir apie XVIII a. Mažojoje Lietuvoje (Įsiruties ir Ragainės aps.) funkcionavusias pavardes: lietuvininkų pavardžių vokietinimas XVIII a. pradžioje nebuvo ryškus, atvirkščiai – vokiečių pavardės kartais perimdavo lietuviškus elementus. Kita vertus, pažymėtina, kad iš esmės ir vokiečių pavardės nebuvo lietuvinamos. Pasi-taikantys garsų pakaitos (vok. *f* – lie. *p*, vok. *ch* – lie. *k*), lietuviškų galūnių pridėjimo

atvejai, iliustruojantys substratinį lietuvių kalbos poveikį, vertintini kaip lietuviškame kalbiniame areale svetimų leksemų adaptavimosi rezultatas.

Pavardžių ortografijos ir rašte atspindėtų garsų pakaitos atvejų, pasitaikiusių XVIII a. pavardėse, analizė parodė, kad pavardžių fonetiniai vokalizmo srities variantai daugiau buvo nulemti ne vokietinimo, bet atspindėjo tiriamame regione vietinių gyventojų vartotos kalbos požymius. XVIII a. pradžioje pasitaikę reti fonetinio pavardžių vokietinimo atvejai nebuvo dėsningi – šaltiniuose rastos vos kelios minėtais būdais suvokietintos pavardės. Taigi įvairūs grafiniai ir fonetiniai pavardžių lyčių skirtumai turėtų būti vertinami ekstralingvistiniu požiūriu – dokumentuose tos pačios pavardės skirtingos lytys galėjo atsirasti dėl asmenų (dažniausiai – kunigų), kurie jas dažnytines knygos registruodavo, nepakankamo lietuvių kalbos mokėjimo.

Iš dažnesnių jau XVIII a. pirmojoje pusėje su vokietinimu susijusių atvejų minėtina lie. *ai* – vok. *ei* pakaita, pvz.: *Gaigaleits, Kaspareite, Simoneitis*.

Garsų pakaitos atvejų analizė leidžia daryti išvadą, kad vokietinant pavardes didesnę įtaką turėjo vokiečių žemaičių tarmė *Niederdeutsch*.

XVIII a. (maždaug nuo 1756 m.) Įsruties aps. pasitaikė moterų pavardžių struktūros vokietinimo atvejų, kai buvo prisegama priesaga vok. *-in*, pvz.: *Maria Balciβkaitin, Barbara Podžunin*. Pažymėtina, kad šis reiškinys neįsigalėjo, nes jau XIX a. Įsruties apskrities šaltiniuose moterų pavardžių su *-in* nerasta. XVIII a. šaltiniuose užfiksuotas ir dar vienas moterų pavardžių struktūros vokietinimo būdas – suvienodintos lytys su vyrų pavardėmis, pvz.: *Buße Roczys* (1767 m. įrašas). Pavardžių, neturinčių moterų pavardėms būdingų darybos priemonių, padažnėjo nuo XIX a. pradžios, o XIX a. pabaigoje jau visų šaltiniuose užrašytų moterų pavardžių struktūra niekuo nesiskyrė nuo vyrų.

Populiariausias Mažojoje Lietuvoje pavardžių vokietinimo būdas buvo galūnių numetimas. XVIII a. viduryje (panašiu metu, kai baigėsi paskutinis didžiosios vokiečių kolonizacijos etapas) galūnių numetimo proceso buvo paveiktos tik pavardės, turėjusios priesagas (*-ait* ← *-aitis*, *-at* ← *-atis*, *-eit* ← *-aitis*, *-un* ← *-ūnas*, *-ul* ← *-ulis*, *-ut* ← *-utis*), pvz.: *Baltzun, Baltzuweit, Ketturrekat, Kuprut*, tačiau XIX a. pabaigoje pavardžių galūnių numetimo reiškinys tapo visuotinis – įsigalėjo įvairios struktūros pavardžių be galūnių lytys, pvz.: *Markβ, Mažeik, Skalik, Woiczul*. XIX a. pabaigoje ėmė daugėti ir priesagos vok. *-eit* (lie. *-aitis*) atvejų, pvz.: *Abromeit, Joneleit*.

Empirinės medžiagos analizės rezultatai rodo, kad nors asmenvardžių vokietinimo proceso požymių galima rasti jau XVIII a. viduryje, akivaizdžios šio proceso pasekmės išryškėjo tik XIX a. pabaigoje.

Literatūra

- Bezenberger, A. (1882). *Die litauisch-preussische Grenze*. Göttingen: Pempüller.
Blažienė, G. (2002). Sembos vietų vardai – istorijos šaltinis. *Istorija*, 53, 15–21.

- Blažienė, G. (2005). *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen. Hydronymia Europaea*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Blažienė, G. (2010). Dėl prūsų vardyno medžiagos. *Istorija*, 79, 17–27.
- Blažienė, G. (2011). Dėl prūsų vardyno medžiagos Rytprūsių foliante 911 a. *Baltų onomastikos tyrimai*, 2, 31–39.
- Deltuvienė, D. (2000). Dėl Mažosios Lietuvos XVI–XVIII amžiaus dehidroniminių oikonimų. *Baltistica*, 35 (2), 219–229.
- Deltuvienė, D. (2006). *Baltiški Mažosios Lietuvos XIV–XVIII a. oikonimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Drotvinas, V. (1997). Mažosios Lietuvos vardyno šaltiniai Vokietijos archyvuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 38, 81–87.
- Fenzlau, W. (1936). *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelsgebiets*. Halle / Saale: Max Niemeyer Verlag.
- Fleischer, W. (1968). *Die deutschen Personennamen Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Berlin: Akademie Verlag.
- Gottschald, M. (1982). *Deutsche Namenkunde*. Berlin und New York: Walter de Gruyter.
- Grinaveckis, V. (1995). Mažosios Lietuvos tarmės. In N. Vėlius (pirm.). *Lietuvininkų žodis* (p. 486–499). Kaunas: Litterae universitatis.
- Hengst, Karlheinz (2013). Forschungsergebnisse zu Integrationsprozessen von Siedlungsnamen aus der Minderheitensprache Sorbisch im sorbisch-deutschen Sprachkontaktraum. *Namenkundliche Informationen*, 101/102, 219–249. Prieiga per internetą: http://www.qucosa.de/fileadmin/data/qucosa/documents/15092/NI_101_102_Druck.pdf.
- Hennig, E., Ribbe, W. (1990). *Taschenbuch für Familiengeschichtsforschung*. Neustadt an der Aisch: Verlag Degener & Co., Inh. Manfred Dreiss.
- Ivoška, D. (2015). Dėl baltiškų tikrinių vardų empirinės medžiagos. In *XII tarptautinio baltistų kongreso pranešimų tezės* (p. 130). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- [žiūrėta 2015 m. lapkričio 3 d.]. Prieiga per internetą: http://www.baltistikongresas.flf.vu.lt/failai/XII_Tarptautinio_baltistu_kongreso_tezes.pdf.
- Jurkėnas, J. (2006). Antroponimija kaip arealinio tyrimo objektas. *Baltų onomastikos tyrimai*, 1, 150–157.
- Kenkel, H. (1971). Familiennamen im nördlichen Ostpreußen Herkunft, Wandel und Wechsel. *Altpreußische Geschlechterkunde. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen*, 4 / 6, 317–323.
- Kiseliūnaitė, D. (2005). Kuršių nerijos asmenvardžiai kaip gyventojų etninės sudėties liudininkai. *Baltistica*, 6 priedas, 137–149.
- Kiseliūnaitė, D. (2015). Baltiški asmenvardžiai Rasytės ir Šarkuvos bažnyčių knygoje. In *XII tarptautinio baltistų kongreso pranešimų tezės*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- [žiūrėta 2015 m. lapkričio 3 d.]. Prieiga per internetą: http://www.baltistikongresas.flf.vu.lt/failai/XII_Tarptautinio_baltistu_kongreso_tezes.pdf.

- Krause, E. (2007). Litauische Familiennamen. „*Memel-Echo*“ – *Mitteilungsblatt des Freundeskreises Memelland / Litauen Raisdorf e. V.*, 44. [žiūrėta 2015 m. lapkričio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tilsit-ragnit.de/kreisgemeinschaft/fachbegriffe3.html>.
- LPŽe – *Lietuvių pavardžių duomenų bazė (2012–2015)*, elektroninis išteklius. Prieiga per internetą: <http://pavardes.lki.lt>.
- Maciejauskienė, V. (1991). *Lietuvių pavardžių susidarymas*. XIII–XVIII a. Vilnius: Mokslas.
- Matulevičius, A. (1989). *Mažoji Lietuva XVIII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.
- Mažiulis, V. (2004). *Prūsų kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MLE 1 – *Mažosios Lietuvos enciklopedija 1*, vyr. red. Z. Zinkevičius (2000). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- MLE 2 – *Mažosios Lietuvos enciklopedija 2*, vyr. red. Z. Zinkevičius (2003). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Mortensen, G. (1927). *Beiträge zu den Nationalitäten und Siedlungsverhältnissen von Preussisch-Litauen*. Berlin: Nowawes: Memelland-Verl.
- Natau, O. (1937). *Mundart und Siedlung im nordöstlichen Ostpreußen*. Königsberg und Berlin: Ost-Europa-Verlag.
- Podol'skaja, N. (1978). *Slovar' ruskoi onomasticheskoj terminologii*. Moskva: Nauka.
- Razmukaitė, M. (1995). Mažosios Lietuvos oikonimija (gyvenamųjų vietų vardai). In N. Vėlius (pirm.). *Lietuvininkų žodis* (p. 528–546). Kaunas: Litterae universitatis.
- Salys, A. (1946). *Lietuvių kalbos tarmės. Su tarmių žemėlapiu*. Tübingenas.
- Sinkevičiūtė, D. (2006). *Lietuvių dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų kilmės pavardės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Šapoka, A. (1989). *Lietuvos istorija*. Vilnius: Mokslas.
- Töppen, M. (1858). *Historisch-Comparative Geographie von Preußen*. Gotha.
- Trautmann, R. (1925). *Die altpreussischen Personennamen. Ein Beitrag zur baltischen Philologie*. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.
- Urbanavičiūtė, A. (2011). Patronimų su priesagomis *-aitis*, *-(i)ūnas* vartojimas ir paplitimas XVI a. Prūsijos kunigaikštystės Sembos vardyne. *Res humanitariae*, 10, 28–53.
- Wenskus, R. (1990). Namengebung und Namenwechsel im nordöstlichen Ostpreußen in der frühen Neuzeit. *Altpreußische Geschlechterkunde. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen*, 20, 27–124.
- Ziesemer, W. (1924). *Die ostpreussischen Mundarten*. Breslau: Ferdinand Hirt.
- Zinkevičius, Z. (1990). *Lietuvių kalbos istorija 4*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Z. (1995). Lietuvių kalba Rytprūsioje. In N. Vėlius (pirm.). *Lietuvininkų žodis* (p. 478–485). Kaunas: Litterae universitatis.
- Zinkevičius, Z. (2006). *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zinkevičius, Z. (2008). *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Žemienė, A. (2002). *XVIII–XIX a. Ragainės apskrities lietuvininkų pavardžių daryba ir kilmė (daktaro disertacijos santrauka)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

Sutrumpinimai

EZA – Centrinis evangelikų archyvas (vok. *Evangelisches Zentralarchiv*), esantis Berlyne (Vokietija)

Hd. – vokiečių aukštaičių tarmė (*Hochdeutsch*)

lie. – lietuvis (tautybė), lietuvių (kalba)

mot. – moterų

Ndd. – vokiečių žemaičių tarmė (*Niederdeutsch*)

pr. – prūsų (kalba)

vyr. – vyrų

vok. – vokiečių (tautybė), vokiečių (kalba)

vvd. – vietovardis

The Influence of Germanisation on the Anthroponyms of Lithuania Minor in the 18th–19th Centuries

Aušra Žemienė

Vilnius Gediminas Technical University, Department of Lithuanian Language,
Saulėtekio St. 11, LT-10223 Vilnius, ausra.zemiene@vgtu.lt

Summary

The purpose of the article is to evaluate the influence of the 18th century great German colonisation, Germanisation and the related bilingualism (Lithuanian and German) on the Lithuania Minor anthroponyms that functioned in the 18th–19th centuries.

The object of the study is anthroponyms of the most intensely colonised counties (Įsrutis and Ragainė) of Lithuania Minor, inscribed in manuscript church books of christening, marriages, confirmation and death registration in the 18th–19th centuries, which are currently stored at the central archive of evangelicals (Berlin, Germany) and the funds of Lithuanian National Martynas Mažvydas Library.

The study has justified that the situation of bilingualism played a crucial role in the assimilation of Lithuania Minor residents (Įsrutis and Ragainė counties). It has been found that such a situation prevailed until late 19th century in the region (Įsrutis and Ragainė counties).

The analysis of anthroponym versions evidences superstratic impact of the German language dialects on the anthroponyms of local people and substratic impact of the Lithuanian language on the German anthroponyms.

There were features of the Germanisation (orthographic and phonetic Germanisation methods) of local people's anthroponyms in the 18th century, though these Germanisation cases were not regular: only a few surnames Germanised in the aforementioned methods were found. Thus, rare cases of orthographic and phonetic Germanisation should be evaluated in the extralinguistic context – different genders of the same surname could be written in the documents due to insufficient Lithuanian language knowledge of priests. Obvious consequences of Germanisation process of local people's anthroponyms was manifested in late 19th century, when the structure and formation of surnames were strongly affected. Various structures of surname genders without endings were established, e.g., *Markß*, *Mažeik*, *Skalik*, *Woiczul*, female surnames also lost their typical methods of formation and became the same as male surnames, i.e. surnames with the Germanised suffix *-eit* (Lith. *-aitis*) were established, e.g., *Abromeit*, *Joneleit*.

On the other hand, in the early 18th century names and surnames of German newcomers sometimes took Lithuanian elements. However, German acronyms in general were not Lithuanianised. Sporadic cases of sound substitution (German. *f* – Lith. *p*, Ger. *ch* – Lith. *k*), as well as addition of Lithuanian endings, illustrating the influence of the Lithuanian language, are assessed as a result of foreign lexeme adaptation in the Lithuanian linguistic area.

Keywords: *anthroponym, bilingualism, Germanisation, assimilation process of the Lietuvininkai, versions of anthroponyms.*

Gauta 2016 01 14 / Received 14 01 2016
Priimta 2016 04 19 / Accepted 19 04 2016